

VOLJA IN MOČ

IVAN CANKAR

VOLJA IN MOČ

Wag Erhardt

V LJUBLJANI 1911

ZALOŽIL L. SCHWENTNER

39263

39.263

III h h

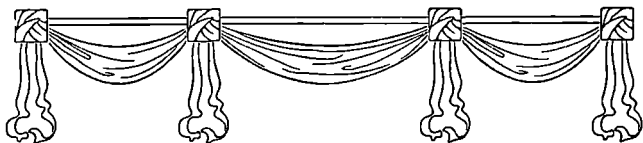
NO = 30001975

Natisnil A. Slatnar v Kamniku.

VSEBINA.

	Stran
Melitta	1
Mira	55
Dana	102

I.

Razgovarjali smo se o dogodku, o katerem so obširno poročali časopisi. Šestnajstleten mladenič, petošolec, se je utopil, ker se mu ni posrečila šolska naloga. Bil je najboljši učenec v razredu; najpridnejši, najspodobnejši, zmirom tih, miren in resen. Zaradi teh čednosti ga sošolci niso imeli radi; nobenega prijatelja ni imel med njimi. Ljubili in hvalili pa so ga učitelji ter so mu prerokovali slavno prihodnost. Kajti vedeli so, da je častiželjnost lestev do visokih prestolov. Častiželjen pa je bil tisti mladenič v toliki meri, da je prebledel, če je bil pohvaljen njegov sošolec. Kadar je čutil, da kljub vsemu naporu ne more stati vsaj za ped pred vsemi drugimi, je stopil v stran, da bi ne stal s tovariši v enaki vrsti, med prvimi, prvi ne. Šel je k zdravniku ter si je dal napraviti spričevalo, da je slaboten in bolehen, zato da mu ni bilo treba telovaditi; bil je namreč dober, ali ne naj-

boljši telovadec. Ko je zapazil, da je bariton njegovega sošolca zvočnejši, ni več prepeval.

V pridnosti je prekosil vse tovariše. Učil se je s težavo, zato se je učil noč in dan, na cesti, na izprehodu, ob kosilu, v postelji; vzdramil se je časih o polnoči, prižgal je svečo in je planil h knjigam. Šola je bila edina njegova misel, druge skrbi ga niso motile. Njegovi roditelji so bili premožni in on je bil njih edinec, njih ponos, sreča in življenje. Prigovarjali so mu: „Nikar se tako ne muči in ne ženi! Oddahni si, odpočij si, bodi časih vesel in razposajen, da si kri poživiš, glavo razbistriš! Saj treba je le, da lepo izhajaš in da si zdrav!“ Ob takih besedah je on molčal, kakor da jih ni slišal.

Tista nesrečna naloga je bila, kakor so pravili učitelji, prav navadna, nič preveč težavna domača naloga, ki ni bila nikako merilo za pridnost in znanje, zato ker take naloge učenci ponavadi prepisujejo drug od drugega. Mladenič, ki se je zaradi nje utopil, ni prepisaval nikoli in tudi prepisavati ni dajal. Ves tisti teden je bil zamišljen in mračen, jedel je malo, govoril ni nič. Na predvečer nesrečnega dne je prišel k njemu sošolec, kar se je drugače malokdaj zgodilo. Prosil ga je, da naj mu za eno samo noč posodi francosko slovnico, ker je bilo iz njegove iztrganih par listov. Dal mu je knjigo, pogledal ga je z nemirnim pogledom ter ga je vprašal: „Ali si že napisal matematično nalogo?“ — „Že!“ je odgovoril sošolec.

„Saj je bila čisto lahka stvar . . . komaj pol ure sem rabil zanjo!“ — Tisti sošolec ni bil med najslabšimi, pa tudi ne med najboljšimi učenci.

Vso noč je mladenič prebdel ob svetilki. Mati ga je trikrat poklicala, tudi k njemu je prišla; on pa je ni ne slišal, ne videl. Zjutraj je bil v lica bled in upal, oči je imel krvavo obrobljene. Napotil se je zdoma kakor ponavadi ob polu osmih, tudi knjige je vzel seboj; v šolo pa ga ni bilo. Zgodilo se je prvikrat, da je bil njegov prostor v klopi prazen. Učitelj je pogledal tja ves začuden in prestrašen, pa je poslal učenca vprašat, če je Perjevec obolel. Učenec se je vrnil in je bil ves prepal v obraz. „Ni obolel! Šel je zdoma ob polu osmih in knjige je vzel seboj!“ — Učenci so se spogledali, učitelj pa se je takoj napotil sam. Na domu svojega učenca je najprej ugledal njegovo mater, ki ni ne videla, ne spoznala nikogar; begala je po izbi, tiščala obedve roki na čelo ter klicala venomer: „Jezus! Jezus! Jezus!“ — Na mizi mladeniča, na odprti knjigi so bili našli listek in na tistem listku je bilo napisanih par besed v nemškem in v slovenskem jeziku:

„Lernen heißt nicht wissen; wollen heißt nicht können. — Kdor ni več prvi, je zadnji. Jaz sem bil prvi do konca; nikjer ni drugače zapisano. Zbogom!“

Na mizi so našli tudi kup drobno popisane papirja, koncepte za tisto prav navadno,

nič preveč težavno matematično nalogo. Učitelji so koncepte pregledali ter so videli, da je bila v vseh ponovljena čisto enaka pomota — malenkostna pomota v seštevanju, ki pa je naposled kljub svoji neznatnosti popolnoma skvarila in predružačila rezultat.

Že zvečer tistega dne so dobili otroci njegovo suknjo in čepico ob vodi; truplo so iskali, pa ga niso našli; šele čez štirinajst dni ga je narasla voda naplavila v vrbičevje. — — —

Toliko so poročali časopisi. —

„Tak mladenič! Napol otrok!“ je vzkliknila dama. „Zbledlo se mu je, knjige so ga bile zmešale!“

„Ko je tisto napravil, ni bil ne otrok in tudi bledlo se mu ni!“ je rekel mlad profesor. „Prav narobe: po mojih mislih je ravnal pametno in moško. Zavedal se je že prej, ali je vsaj slutil, da meri njegova volja preko njegove moči. Njegova pretirana pridnost, njegova ljubosumna častihlepnost, njegova prezgodnja resnoba — vse priča, da je dvomil o svoji moči in da je prikrival ta mučni dvom kakor sramoten greh, ki ga človeško oko ne sme ugledati. Moč je ubogala voljo, kakor uboga konj voznikov bič: zapenjen in poten, da puhti od njega, vleče težek tovor v hrib; nazadnje postoji, koplje s prednjimi nogami v blato in ne more naprej; voznik kriči in kolne, bič pleše po glavi in bedrih — konj se spenja in peni, naprej ne more. — Ob tisti

nevažni nalogi je začutil mladenič, da stoji in ne more naprej. Najbrž je sam vedel, da je v računih malenkostna pomota, ki nikakor ne more biti spričevalo za njegovo znanje. Vedel je, da bi takoj našel tisto pomoto, če bi le površno pregledal sošolčevo nalogo; in vedel je tudi, da bi to ne bilo prepisavanje. Ali kar je najbolj vedel, je bilo: da se njegova moč ne pokori več biču njegove volje. Če bi bil napravil tisto malenkostno pomoto le v naglici in bi mu jo bil pokazal šele učitelj, bi bil morda res užaljen in osramočen, toda obupal bi ne bil, kajti volja njegova, ki je bila vse njegovo bogastvo, bi bila ostala nedotaknjena. Tako pa je bila premagana in uničena v tistem tednu, ko se je borila z obnemoglo močjo . . . On, pameten kakor je bil, je gledal v prihodnost; videl je, da bi bil večer ta boj, da bi se ponavljal dan za dnem in da bi bil zmirom bolj očit. Zato se je rajši udal, ko je bil prvič premagan. In prav je storil; ni bilo treba tragedije, kakor jih dandanašnji gledamo na stotine pred svojimi očmi!“

Med nami je bil postaren zdravnik; pogladil si je lepo brado in je rekel:

„Ni treba, da bi bila vselej tragedija; mnogo je komedij, morda še več! Najprijetnejše so tiste, katerih junaki se ne zavedajo, kako žalostni junaki da so! Recimo, da bi tisti mladenič ne bil imel toliko samospoznanja, kolikor ga je imel in da bi torej ne bil ravnal po ukazu tega samospo-

znanja. Živel bi med nami, njegova volja bi rasla bohotno, njegova moč venela in plesnila. Tako bi gledali človeka, podobnega dolgi besedi za kratek pojem, ogromni posodi za ničevo vsebino, gosposki suknji, obešeni na mrtev kol. Saj jih gledamo in poslušamo na cesti, v družbi, v gledališču, na shodih, ogiblujemo se jih v politiki, v znanosti in umetnosti . . . Toliko jih je, da smo že v ponižni manjšini mi, ki imamo malo volje in malo moči, pa obojega precej v enaki meri. Blagor tistim, ki spoznajo, da se konj ne bo več prestopil in imajo v obnemoglosti še toliko moči, da obupajo; njih konec je velik in tragičen, kakor je vsaka silna volja velika in tragična v svoji smrti. Lahko jih objokujemo že zategadelj, ker moramo prenašati sosestvo njih živih tovarišev!“

Rekel sem še jaz:

„Zdi se mi, da je tudi v tistih komedijah globoka tragedija, kakor je tragedija v vsaki pošteni komediji. V nobenem človeku ni samospoznanja tako malo, da bi se mu vsaj za hip ne odprle duri v globine dno, da bi tam vsaj za hip ne ugledal strašne podobe sebe samega. Kdo je prisluškaval ponoči ob postelji teh ljudi, ki so podnevi neradovoljni komedijantje? Kdo ve, kaj grize v njih srcih, gloje v njih glavah? Kdo ve, če ni grenkejša vsaka ura njih življenja, nego je bila zadnja ura tistega mladeniča? Če bi vsi ljudje, ki jih vidimo in imenujemo srečne, pisali

dnevnike brez laži, bojazni in samoslepenja — zdi se mi, da bi brali strahote, kakor jih komaj slutimo! Bolj skrbljivo in tesno pokriva človek goloto in sramoto svoje duše, nego goloto svojega telesa. Nič groznejšega ne more biti, nego občutek, da volja vidi cilj in mu hiti naproti, a da ga prešibke noge nikoli ne bodo dosegle. Vsak trenotek takega življenja je upanje in obupavanje, življenje in umiranje hkrati! Zbolelo me je, kadar sem videl ponosnega komedijanta v ponosni suknji in sem slutil solzavo plahost v njegovem srcu . . . Pravijo, da je pomehkužena in oslabela naša doba: v nas vseh, mislim, da je volja zmirom višja in predrznejša, moč zmirom ohlapnejša in lenejša . . .“

Zdravnik se je rahlo nasmehnil.

„Ne v nas vseh! Le v tistih, ki nagniti in trudni umirajo z umirajočo kulturo, slutijo novo zarjo, pa je ne vidijo ter vedo, da je nikoli ne bodo ugledali . . . Bolnik sovraži svojo bolezen; ali še veliko bolj sovraži zdravje, ker si ga želi in ve, da ga ne bo dosegel. Slabič se v svojem srcu klanja moči ter jo hkrati iskreno sovraži, ker mu je nedosegljiva. Človek, vzgojen v naukih in predsodkih umirajoče generacije, sovraži novo generacijo ter se je boji, ker mu je v idejah in ciljih nerazumljiva; rad bi hodil z njo, rad bi jo spoznal iz lica v lice, ali njegovo početje je tako smešno in pomilovanja vredno, kakor napor pijanega starca, ki bi rad plesal z mladimi dekleti,

pa se opoteka po izbi s šibkimi nogami, ljudem v izgledovanje in zasmeh. Njegova moč je bila izpita in izrabljena, ostala je samo še volja, ki je zmirom smešna in usmiljenja vredna, kadar je žalujoča vdova . . .“

„Tisti mladenič je bil napol otrok!“ je rekla dama. „Kako je mogla biti izpita in izrabljena njegova moč?“

„Tisti mladenič je bil starec!“ je odgovoril zdravnik. „Starec ob rojstvu! V njegovi krvi je bila volja nove dobe in obnemoglost umirajoče. Saj poročajo časopisi, da je bil zmirom spodoben, tih, miren in resen, s kratko besedo: čemerren. Petošolci pa niso čemerni. In da je bil častihlepen. Njegova častihlepnost je bila gola zavidnost starca, ki s temnim očesom strmi iz kota na veselo mladino, preklinja v srcu svojo nemoč in sanja o silni moči, kakor lačen otrok o maslenem kruhu . . . Tisti nesrečni mladenič, ali recimo, tisti nesrečni šestnajstletni starec je imel le toliko poguma in ponosa, da se ni maral osmešiti, da ni maral sanjati o moči, ki mu je bila nedosegljiva. Spoznal je, kdo da je, šel je ter se utopil.“ —

Razgovor se je zasuknil na drugo pot, jaz pa sem molčal in nisem več poslušal; mislil sem na Jakoba Jarebičarja in na njegovo žalostno zgodbo.

II.

Jakob Jarebičar je bolehal do svojega štirinajstega leta. Vsako zimo so mu svetili, na spomlad pa se je vselej popravil. Droben, šibek fant je bil, lica je imel podolgovata, prezgodaj upala, gledal pa je živo in nemirno. Dasi pozimi ni hodil v šolo in tudi ne spomladi ob deževnih dneh, je bil najboljši učenec. Tovariši so ga zaničevali in pretepali, ker so učitelji ob vsaki priliki in nepriliki kazali nanj: „Glejte, bolehen je siromak, še v šolo ne more, pa vas je vse prekosil, lenuhi malopridni!“

Ko je dovršil šolo, je ostal pri očetu, kamnoseku, zato ker so vsi botri spoznali, da ima velik umetniški dar. Že trinajstleten je zgnetel iz ila podobo svojega očeta. Nobena poteza ni pričala o plašljivi otroški roki, še manj o otroški vihrovosti. Kdor je pogledal tisto podobo, je rekel: „Ustvaril jo je izkušen delavec, resen človek, ki je prevdaril vsako potezo ter ni pozabil na noben las, na nobeno gubo, brazdo in bradavico!“ Sorodniki, botri in znanci so prihajali občudovat in slaviti umotvor trinajstletnega mojstra. „Da bi le zdrav bil!“ je vzdihovala mati.

Jakob je molčal ob taki slavi in hvali; zdelo se jim je skoraj, da mu je bila zoperna. Delal je brez nehanja; kadar je v spanju govoril, je govoril o delu. „Česa bi te še učil in kaj bi ti svetoval?“ je rekel oče. „Ti me uči in ti mi svetuj!“

— Bilo pa je čudno, da Jakob nikoli ni bil vesel ob delu; niti nasmehnil se ni, kaj šele da bi žvižgal in prepeval. Mrk in resen je bil njegov obraz, prijazni besedi je odgovarjal osorno. Med tovariše ni zahajal, z nikomur se ni bratil, še doma je bil napol tujec. Mati in oče sta mu stregla, on pa je sprejemal to ljubezen kakor s slepimi očmi, ves hladen in nem.

Tak je bil tisti Jakob, ki so ga videli in slavili.

Ko se je zvečer zaklenil v svojo izbo, je bil tam ves drug človek, podnevnemu čisto nič podoben. Iz odraslega, resnega moža se je izluščil otrok, ki je sanjal daleč in visoko, dalje in višje nego vsi drugi otroci. Bdel je dolgo v noč in je bral, dokler ga niso skelele oči. Bral je o življenju slavnih mož, umetnikov, učenjakov in vojskovodij. Lica so mu gorela, ustna so mu trepetala — on sam je bil tisti umetnik, tisti učenjak in vojskovodja. Slava in čast njegovega imena se je razlegala širom po svetu. Klanjali so se mu kralji in cesarji kakor Tizianu; jezdil je v beli halji na belem konju kakor Rafael, pred njim in za njim so jezdili oboroženi služabniki v bleščečih oblačilih, od obeh strani mu je vriskal hozana hvaležen špalir. Kakor Lionarda so ga ljubile najlepše ženske; častili so ga papeži kakor Michelangela. Od blizu in daleč so romali k njemu občudovalci kakor na sveto božjo pot, da bi ga videli iz obličja v obličje.

Ko mu je legel spanec na trudne trepalnice, so bile njegove sanje še vse lepše in svetlejše. Pred glorio njegovo je obledela glorijska Tiziana in Rafaela, Lionarda in Michelangela. Prikazala se je na nebu nova luč, bolj žarka od solnca samega. Ljudje so dolga tisočletja iskali umetnost in lepoto, našli so le megleno podobo njeno, njen nerazločni odsev; nje same, resnične in žive lepote, niso našli nikoli. On, Jakob Jarebičar, je stopil na goro, držal je solnce v predrzni desnici in zažarelo je od obzorja do obzorja. Človeštvo je popadalo na kolena kakor učenci Kristovi na gori Tabor; izpolnjeno je bilo tisočletno hrepenenje . . . Tako je zaspal trepetajoč in ihteč od same neizmerne sladkosti.

Vstal je zjutraj čemer in pust, utrujen od prelepih sanj. Glorija je ugasnila za črnimi gorami, sive megle so se plazile po močvirju.

Delal je do mraka, ali sovražil je svoje delo iz vsega srca, svoje delo in hvalo svojega dela. Bilo mu je mnogokrat, da bi vzkriknil ves srdit in trepetajoč:

„Norci! Kaj ne vidite, da hvalite spako?“

Kadar so hvalili njegovo mirno roko, njegovo preiščljeno in resnobo, je odgovarjal v svojem srcu:

„Slepci! Kaj ne vidite, da se mi ne trese samo roka, da se mi trese vse telo od bojazljivosti, od srda in od žalosti, ker desnica ne

zgnete in ne izkleše, kar vidim v daljavi, za tistimi črnimi gorami, kjer je ugasnila glorijska? "

Nekoč, ko ga je oče videl žalostnega, mu je rekel:

„Doma si se izučil do konca, ničesar več ti ne vem povedati in pokazati. Radi te imamo in težko nam bo, kadar pojdeš; ali bil bi greh, da bi te s svojo sebično ljubeznijo zaklepali v to ječo, ko so tvoja pota tako daljna in visoka. Naučil si se rokodelstva; pojdi po svetu in poglej, kako se ravnaajo drugod in kaj da je velika umetnost! "

Jakoba je globoko v srce zadela beseda o rokodelstvu in o veliki umetnosti.

„Kaj ni bila umetnost, kar sem delal? " je vzkliknil ves zardel.

„Umetnost je bila! " je rekel oče. „Ali bila je, kako bi dejal, domača umetnost, umetnost za nas in za žlahto. Pokaži svetu, kar zdaj imaš in znaš, pa boš le drug med drugimi, eden med tisočnimi. Zato pojdi in poglej, kaj so in kaj delajo drugi, da stopiš najprej mednje in potem, če Bog dá, čeznje. Sin moj si in vesel sem te, ali vendarle vem, da stojiš še le pod lestvicami in da še na prvi klin nisi stopil. Naučil si se pravilno pisati; zdaj še le se mora izkazati, kaj da boš važnega in imenitnega napisal. Rekel sem nekoč, da me ti uči in da mi ti svetuj; lahko me učiš in mi svetuješ, kako da naj dela roka; toča, sin moj, umetnost ne živi v roki, temveč v

srcu, v izkušnji in v spoznanju. Doslej si gnetel, rezal, dolbel in klesal; priden delavec si bil; zdaj pojdi in poizkusi, če je tvoja roka vredna, da služi umetnosti!“

Ob teh besedah in naukih je bil Jakob tako vzburjen in prestrašen, da je planil izza mize, pobegnil v svojo izbo ter se zaklenil. Legel je z obrazom na zofo in je ležal dolgo, brez misli, kakor mrtev. Ko je vstal, je bil truden, v lica postaran in teman. Šel je k očetu.

„Jutri pojdem!“ je rekel.

„Jutri?“ se je prestrašil oče. „Ne, nisem tako mislil! Jutri ne! Pameten si, pa si lahko razumel moje besede! . . . Ne, jutri ne!“

„Jutri pojdem!“ je ponovil Jakob čisto mirno. „Pa še nekaj bi vam rad povedal, oče! Govorili ste o umetnosti in lepoti, o rokodelstvu, o srcu, o izkušnji in spoznanju. Ne zamerite mi, oče: kamnosek naj bi po mojih mislih govoril o kamnu in o sekanju!“

Oče ga je pogledal ves žalosten.

„Bog ti ne kaznuj napuha, sin moj! Pojdi v svet! Hudo nam boš storil, če pojdeš jutri; ali če misliš, da je treba, pojdi! Svet ti bo pokazal, če bo tvoja roka dosegla cilje tvoje predrznosti!“

Ko je izvedela mati in so izvedele sestre, tete in botre, da se napravlja Jakob v tuje kraje, se je razlegel velik jok po hiši.

„Kaj smo ti storili, da hodiš od nas?“

Jakob se je molče poslavljal. Mati je napravila bogato večerjo, on pa se je ni dotaknil, tudi vina ni pokusil. Sitno mu je bilo, da so mu stregli in prigovarjali kakor bolnemu otroku.

„Saj ne pojdem med zamorce in ne za ve-komaj! Kaj je treba teh reči?“

„Nikoli nas nisi rad imel!“ je vzkliknila mati vsa objokana.

„Ali bi nosil na dlani svojo ljubezen, razkazoval jo kar na cesti?“ je odgovoril Jakob. Natihem pa je pomislil: „Glej, kaj res ni ljubezni v mojem srcu? Kaj je nikoli ni bilo? Kaj ni bilo prostora zanjo?“

Takoj po večerji se je zaklenil v izbo, spal pa ni do zore.

„Če je bila v kamnosekovih besedah sama gola nespamet, zakaj so mi ostale v mislih? Torej je bilo bebasto, ničevno in nepotrebno vse, kar sem delal? Torej stojim še pod hribom, ko sem že utrujen od strmih klancev? — Rokodelec sem bil, pa sem sanjal o umetnosti. Mislil sem, da sem Lionardo, pa še njegov služabnik nisem bil. Podoben sem bil ministrantu, ki se je v skrivni uri napravil za župnika in je pred oltarjem mašo bral. — Ali je bilo res tako? Ali je bila pamet in pravica v besedah kamnosekovih?“

Tisto noč ni bral o življenju slavnih mož. Spomnil se je na svoje sanje, videl jih je, kako so se mu bližale vse bele in vesele; in bilo ga je sram.

„Namesto da bi delal, sem sanjal o delu; namesto da bi urno hodil, sem zdaleč gledal svoj cilj. Podoben sem bil beraču, ki se mu sanja, da je bogat; zadovoljen je s svojimi sanjami in ne vpraša po cekinih; kaj šele, da bi jih pošteno prislužil!“

Šele pozno v jutro, ko je bil ves truden od pustih misli, se je sunkoma uprlo njegovo srce.

„Lažeš, lažeš, lažeš, kamnosek! Bog ne kaže visokih ciljev tistemu, ki jih ne more doseči! Hotel si, da bi bil majhen in plah pred teboj in pred seboj, pa si dosegel, da sem večji in predrznejši, nego sem bil v najlepših sanjah! Blagoslovi ti Bog kamnoseško modrost, blagoslovi jo tebi in meni!“

Tako je bil Jakob ob svojem slovesu poln dvoma in samozavesti, poln strahu in zaupanja, poln moči in malodušnosti. Takrat mu je bilo petnajst let.

III.

Jakob se je preselil v daljno mesto, na cesarski Dunaj; njegovo življenje in nehanje pa se ni čisto nič spremenilo. Velikomestni trušč ga je spočetka vznemirjal in mamil, toda pobegnil mu je v svojo izbo kakor naukom očetovim in materinim solzam. Nekaj noči se je klatil s tovariši in malopridnimi ženskami po krčmah in kavarnah. Šel je z njimi kakor v šolo, miren in pust. „Po-

gledati je treba, kakšno da je to življenje, o katerem pišejo in govorijo!“ Zdelo pa se mu je to ponočno veseljaško življenje neizmerno dolgočasno in nespametno. Zjutraj ga je bolela glava in sram ga je bilo. „Kaj je v tem vlačuganju sladkega in zapeljivega, da zapravljajo zanj kri in pamet? Pravijo, da jih je mnogo, ki pogubljajo v njem telo in dušo, vedoma pogubljajo. Ali ni to protinaturno, smešno in ostudno, kakor da bi se mladenič zaljubil v brezzobo starko?“

Oklenil se je dela z vso močjo. Tovariši so mu očitali, da je pustež, tiholazec in zavidnež. Ni se zmenil za pusteža in tiholazca, ali zbolelo ga je očitane, da je zavidnež. „Komu sem kdaj kaj rekel in storil žalega? Na lepem so si izmislili; lahko bi si še izmislili, da sem kradel in ubijal!“ Nekoč pa se je vzdramil ponoči in je planil iz postelje ves vznburjen.

„Saj niso lagali! Saj si niso na lepem izmislili! Vse moje sanje so bile zavist! Kolikor bolj so bile svetle in bele, toliko temnejša je bila zavist! Nisem bil zaviden le tovarišem — kaj bi tovarišem, ki mi niso do kolen! Zaviden sem bil vsem, ki so stali višje od mene, vsem, od Praksitela do Rodina! In da sem veren kristjan, bi zavidal Bogu samemu, ker je ustvaril svet! Tudi moje delo je gola zavist, zato ni veselja in luči v njem! Vi Praksiteli in Rodini, kaj nikoli niste občutili, kar občutim jaz, da vam je roka tako brezskrbna in svobodna?“

To je bila grenka ponočna misel, ki je ob jutranji zori ugasnila kakor senca. Kajti zjutraj, ob prvem belem svitu, je zagospodarilo delo svojemu trepetajočemu hlapcu.

Občutil je z vso grenkobo in z vsem srdom, da je delo močnejše od njega, delavca, da mu ukazuje trdo in brezpogojno, da ga strahuje brez usmiljenja, kakor sužnja valptov bič. Ni ga ljubil, zato ga tudi ono ni ljubilo.

Kadar se je pred njegovim delom ustavil tovariš, ni rekel ne očitne hvale, ne očitne graje.

„Izvrstno je izvršena vsa figura, nobena poteza ni pogrešena; toda Hellmer bi se najbrž ne podpisal podnjo, niti ne Kundtmann!“

„Ni treba!“ je mrko odgovoril Jakob. „Le povej mi, kje da je tista pomota, prikrita ali gola, ki bi žalila mojstrovo oko!“

„Pomote ni nobene! Ali . . . tvoje podobe se mi zde kakor hotêli, razkošno in okusno zgrajeni; vse je dobro, dovršeno v najneznatnejši neznatnosti; hotêl pa vendarle ostane hotêl, dom nikogar in vseh; človek gre hladen mimo!“

„Ne razumem te učene primere!“ je rekel Jakob ves miren, v srce pa ga je skelelo do krvi.

Tovariš je skomiznil z rameni in je šel.

Čudno se je zdelo Jakobu, da se nihče in nikoli ni smejal v njegovi bližini. Smejé in brbljaje so prihajali v delavnico, tri korake pred njim pa so bili obrazi nenadoma vsi resni in mrzli.

„Drugod se smejó in uganjajo neumnosti!“ je pomislil Jakob. „Še na hodniku sem jih slišal! Kaj sem jim storil, kako gledam in govorim, da stoje poleg mene molčé, trdi in temni, kakor od kamna? Tri korake stoje od mene, pa se mi zdi, kakor da iz daljne daljave strmé name s slepimi očmi! Name in na moje delo! Nobena usta me ne pozdravijo, nobenega srca ne slišim, da bi ljubeznivo in prijazno govorilo z mojim! Jaz in moje delo, obadva sva tujca med njimi!“

Z njegovimi tovariši se je učitelj razgovarjal, poznalo se mu je na glasu in obrazu, da so mu dragi kakor otroci in da gleda v njih prihodnost s skrbljivim, očetovskim očesom. Lep gospod je bil z dolgo, črno, komaj za spoznanje osivelo brado in rjavimi, blagodušnimi očmi. Učenci so ga ljubili bolj kakor svoje ljubice in bolj kakor umetnost samo. Kadar je stopil mednje, se jim je zdelo, da je šele njegov pogled obžaril vsakdanja, z neokretno roko ustvarjena dela s tisto nevidno, nepopisljivo zarjo, ki ji pravijo umetnost.

Komaj je stopil učitelj do Jakoba Jarebičarja, je bil ves drugačen v obraz. Vesela luč v njegovih očeh je bila kakor zastrta, beseda mu je bila hladna in pusta. Pa vendar nobeden med učenci ni slišal toliko hvale iz učiteljevih ust, kakor Jakob Jarebičar.

„Prav dobro! Če bi izvrstnost živela in bi bi bila krščena, bi ji rekli Jakob Jarebičar! Človek bi mislil, da vam je devetdeset let!“

Jakob je poslušal tako hvalo, pa je ni bil nič vesel.

„Zakaj mi očita, da mi je devetdeset let? Kakšna misel je v tem očitaniu? Kje se mi pozna in bere ta zgodnja osivelost?“

Stopil je pred ogledalo.

„Kaj ni mladost na mojem obrazu? Drugi imajo že brke, jaz še mahu ne! Med vsemi sem najbolj šibek, droben in otroški, sram me je take mlečne mladosti! Pa mi očitajo osivelost — odkod to čudno očitaje?“

Nekoč je sedel ponoči v kavarni s tovariši, ki so bili vsi starejši od njega. Prisedle so k njim vesele ženske. Jakob je bil popil dvoje ali troje kozarcev slabega piva, ki mu je takoj seglo v glavo. Sklonil se je do ženske in jo je objel okoli pasu, ona pa ga je pahnila od sebe.

„Starec!... Saj ti je najmanj petdeset let! Koliko pa imaš otrok doma?“

V tistem trenutku se je Jakob popolnoma streznil. Tovariši so se naglas zasmejali.

„Še ta te je ugenila, Jakob Jarebičar! Obraz te razodeva, niti šminka bi ti ne pomagala!“

Jakob je bil prestrašen in potrft ter je šel brez slovesa, ko ga ni videla vesela družba.

„Prvikrat me je pogledala, pa je takoj ugenila — kje mi je zapisano? Ali me razodeva glas, ali morda vedenje? Ženska, ki je vsakemu pijancu naprodaj za tri krone, me je studom zavrgla... Kakšno znamenje je na mojem čelu?“

Zmirom grenkejše so bile njegove misli, kadar se je poten in vzbujen premetaval po vroči postelji. Le redkokdaj, ko je že spanec legal na težke trepalnice, so se iz bolesi in utrujenosti izvile lepše sanje, tolažba, iz usmiljenih nebes mučencu poslana.

„Saj si le tisti, pa vendar si tisti, kakor si ga videl v visokih sanjah! Prišel bo slavni dan, ko te bodo vsi spoznali, tebe in svojo krivico!“

Ob sivem jutru ni bilo več sanj, tolažbe in zaupanja; sladki kelih je bil izpraznjen do zadnje kapljice in srce je spoznalo, da je bilo goljufano.

Pogostoma in dolge ure se je izprehajal Jakob po muzejih in razstavah. Ljubil ni ne umetnikov, ne umotvorov. Kadar je stal pred podobo sam in skrit, so bila njegova lica bleda, ustnice zasinele, v njegovih sivih očeh pa je bilo mrzlo sovraštvo. Zdelo se mu je, da gledajo umetniki izza podob in se mu tiho smehljajo... Obloličen, temnook italijanski mladenič v žametnem jopiču in z žametnim baretom; visok Španjolec z globokimi očmi, košatimi, že narahlo sivečimi brki in vzbočenimi, ponosnimi ustnicami; širokoličen, vesel, prešeren Nizozemec, ki bi bil podoben bogatemu trgovcu ali ladjestavcu, če bi ga ne razodeval polprikriti ogenj v očeh; vitek Francoz z odprtim belim ovratnikom in z neusmiljenim smehljajem na širokih rdečih ustnih... Ozirali so se nanj, kakor je stopil in kamor je pogledal.

„Pozdravljen, znanec naš predavni! Kako se ti godi in kako se ravnaš? Prav nič se nisi spremenil v dolgih tisočletjih, ne v starikavi obraz, ne v starikave misli, ne v starikavo srce! Tak si bil že v Egiptu, ko si se grizel v ustnice, ko si bledel in trepetal od srda in zavisti, ker si bil nameraval zgraditi mogočno piramido, pa se je naredila ponižna krtina. Nato si hodil za nami od dobe do dobe, od naroda do naroda, kakor je romala umetnost po svojih ovinkih in kolo-barjih, ravnih cestah in strmih klancih. Tako boš hodil, siromak, do konca dni; tvoja natura sama ti je govorila sodbo. Potreben si nam, kakor senca luči, kakor telo duši, kakor clown tragedu!“

Jakob si je tiščal pesti ob senca, da bi prepodil črne misli, zlohotne sence. Ali misli in sence so ostale, razraščale so se v srcu zmirom bohotneje, da kmalu ni več bilo prsti in prostora vselemu samozaupanju. Delal je in se učil z vso svojo neupogljivo, silno voljo, da bi se upijanil z delom in da bi sanjala roka, ker srce ni moglo sanjati.

Tako je delal, živel in trpel Jakob Jarebičar v tistem času, ko se je zaljubil.

IV.

Sedel je po večerji v krčmi s tovariši in študenti. Pozno pod noč je stopila v izbo lepa ženska, ki so jo vsi poznali. Melitta ji je bilo

ime. Kdo da je bila Melitta, odkod in kaj, nihče ni vedel natanko. Nekateri so rekli, da je ločena od moža, drugi so pravili, da je vdova, govorili pa so tudi, da ni ne vdova, ne ločena žena, temveč samo prijateljica svojih prijateljev. Odkod da je prišla, nikomur ni bilo znano; ne jezik je ni razodeval, ne obraz. Pripovedovali so zelo romantične in zamotane zgodbe, ki so prepregale skoraj pol sveta; verjeli pa tem prečudnim zgodbam še tisti niso, ki so jih pripovedovali. Malokdo se je zmenil za puste govorice in tudi se nihče ni trudil, da bi segel skrivnostim do dna. Melitta je bila tako lepa, da bi človek omamljen pokleknil prednjo, če bi mu povedala, da ni poljska židinja, za katero so jo razglašali, temveč krščanska svetnica, sama sveta Agata. Tako je občutil Jakob Jarebičar, ko jo je prvikrat ugledal.

Študentje in umetniki, ki jih je Jakob poznal, so bili vsi zaljubljeni v Melitto. Nekateri so bili še napol otroci, drugi že na pol možje; nekateri so bili glasni in veseli, drugi pusti in tihi; nekateri so verovali v svojo solnčno prihodnost, drugi so zaupali v svoj vsakdanji kruh. Vse pa je družilo in vezalo dvoje mogočnih strasti: zavist in ljubezen.

Prikrivali so zavist drug drugemu s tako pretirano, rahločutno in obzirno skrbljivostjo, da so jo kazali navsezadnje celo slepim očem. Tudi o ljubezni niso govorili, ali pa so jo blatili z nečednimi besedami; vedeli pa so drug za dru-

gega: „Saj vem, dušica, kakšne pesmi prepevaš v svojem srcu!“

Vse druge, ki so bili zaljubljeni vanjo, je najprej omamila skrivnost njenega življenja, nato šele njena lepota, prosojna belota njenih lic in temna luč njenih oči. Jakoba ni omamila ne skrivnost njenega življenja, ne lepota njena. Ni je ljubil, kakor so jo ljubili drugi; tudi v ljubezni njegovi, v globočinah srca glojajoči in trepetajoči, je bila zavist in je bilo sovraštvo. Takrat se ni zavedal, komaj da je v sanjah slutil, kam je strmela zavist, kam je merilo sovraštvo. Pozneje, ko je dozorel do zadnjega strašnega spoznanja, se je zavedel tudi svoje ljubezni.

Tisti prvi večer je sedel tik poleg nje, da je bil kakor odet v dišečo toplino njenega telesa. Zgodilo se je celo, da se je dotaknil njene rame in roke, ko je iztegnil desnico po kozarcu. Pil je mnogo in hitro kakor nikoli, ali čutil ni vina. Nenadoma se je okrenila do njega, tako blizu, da so mu palila v lica njene oči.

„Gospod Jarebičar, slišala sem že vaše ime; rekli so, da ste mojster mojstrov. Jaz pa sem mislila, da ste starejši . . . in da imate zelo svetle, kodraste lase in sinje oči . . .“

„Pravijo, da mi je petdeset let in čez!“ se je mukoma nasmehnil Jakob. „Kmalu jim bom verjel, hodil bom upognjen in kašljal bom!“

Ko je tako odgovoril, se je mimogredé in brez hude misli ozrl na svojega tovariša Nago-

deta, ki je imel svetle kodraste lase in sinje oči. Nagode je bil veseljak, sovražnik skrbi, resnobe in dela; zaljubljen je bil zmirom in na mnogih krajih, v lepe in grde, mlade in stare ženske, kakor je naredilo naključje; pa vendar je vzrožil, če mu je kdo očital vihravost in nezvestobo. Jakob je sovražil Nagodeta od tistega trenutka, ko ga je prvikrat videl.

„Res je veliko izkušenosti v vaših očeh, skoraj utrujenosti!“ je rekla gospa Melitta in je pogledala Jakoba tako od blizu in s takim nasmehom, da je temno zardel. „Tudi na ustnih se vam pozna, da ste že do sita poljubovali, uživali vse do zadnjih skrivnosti!“

„Poljuboval?“ se je začudil Jakob. „Gospa Melitta, v svojem življenju še nisem poljubil druge ženske, nego svojo mater . . . niti svojih sester ne!“

Gospa se je zasmejala naglas, ali že ob prvem zvoku je prekinila smeh in njen obraz je bil ves resen.

„Takah oči nimate in tudi ne takega glasu, da bi lagali!“ je rekla. „Meni nesrečnici pa se zdi, da še nikoli nisem poljubila usten, ki še niso bile oskrunjene. Zdaj bi bila prilika, morda jo je sam usmiljeni Bog poslal . . . Da ne bo pohujšanja, gospod Jarebičar, pijva bratovščino!“

Vstala je in je vzdignila kozarec. Tudi Jakob je vstal, roka pa se mu je tako tresla, da se je vino razlivalo.

„Po stari šegi!“ je rekla smehljaje gospa Melitta. Roka se je tesno ovila roke, obadva sta izpila na dušek.

„Okoli vratu, po stari šegi!“ je rekla gospa Melitta. Objel jo je okoli vratu, zatisnil je oči, občutil je žarko vročino njenih usten na ustnih svojih, na vsem svojem trepetajočem, razpaljenem telesu.

„Izgubljen si, vtopljen, se bojim!“ je vzkliknil Nagode z zvonkim glasom.

Jakob se je vzdramil. Naslonil se je s pestjo ob mizo, da bi ne omahnil in se je z zameglelim pogledom ozrl po izbi. Vsi so gledali nanj, on pa jih skoraj ni poznal, njih obrazi so mu bili daljni in tuji.

„Zdaj res ne vem, ali si otrok, ali starec!“ je smehljaje govorila gospa Melitta. „Otrok je zardel, starec pa je poljubil! Tak je bil tvoj poljub, kakor da jih je od sinočnjega večera pa do današnjega jutra ostalo na tvojih ustnih še tisoč in devetkrat tisoč!“

„Žalili so me drugi, pa jih nisem poslušal; ti me nikar ne žali, v srce bi me bolelo!“ je odgovoril Jakob; njegove oči, motne in meglene že prej, so bile čisto vlažne.

„Otrok si, ne starec!“ se mu je usmiljeno nasmehnila Melitta. „Kdo drugi, izkušen človek v skritih rečeh, bi mi bil odgovoril: vseh devetkrat tisoč poljubov za enega tvojega, Melitta; zdaj so moje ustnice čiste in žejne, daj mi

svoje! . . . Ne bilo bi posebno duhovito, ali besede bi bile lepe. Ti pa si prosil milosti, prosil skoraj s solzami v očeh! . . . Reci, kakor sem ti narekovala, pa se bo zgodilo po mojem diktatu in tvoji besedi!“

„Vseh devetkrat tisoč poljubov za enega tvojega, Melitta . . .“ je šepetaje in počasi jecljal Jakob, pa se je prekinil ter je zardel. Obedve dlani je pritisnil na čelo in ko ji je pogledal v beli, smehljajoči obraz, so bile resnično solze v njegovih očeh.

„Čemu me žališ, čemu zahtevaš, da bi se ponižal pred teboj in seboj?“

„Dalje!“ je ukazovala Melitta. „Zdaj so moje ustnice . . .“

Šepetaje in jecljaje, brez moči, kakor v sanjah je ponavljal Jakob.

„Zdaj so moje ustnice čiste in žejne . . .“

„Daj mi svoje!“ se je smehljala Melitta in se je nagnila k njemu.

„Daj mi svoje!“ je šepetal Jakob.

Tedaj ga je ona sama z obema toplima, belima, do komolcev golima rokama objela okrog vratu.

„Izgubljen!“ je vzkliknil Nagode.

Jakob ga je slišal v svoji omotici.

„Pa če izgubljen . . . v paradiž izgubljen!“ je odgovoril; glas mu je bil hripav in trepetajoč.

„Vtopljen, se bojim!“ je smehljaje dovršil Nagode.

Melitta je naslonila glavo ob desnico in je gledala na Jakoba z veselimi očmi.

„Rekli so, da si mojster mojstrov; rada bi videla tvoje delo; morda bi te po njem bolj spoznala, nego po obrazu in besedah.“

„Moja delavnica je nečedna in siromašna; po skrbah diši tam, po vsakdanjem življenju in nelepah mislih. Ne maral bi, da bi tvoja noga prestopila tisti prag!“

Gospa Melitta se je zamislila.

„Mnogo umetnikov sem že poznala in jih še poznam, imenitnih in nepoznanih, mladih in doživelih. Zaljubljeni so bili vame, nekateri resnično, drugi le bolj zato, ker se spodobi, da je človek zaljubljen v lepo žensko. Risali so me in slikali, podobo moje glave so lili v mavec in klesali v kamen, lahko bi napravila bogato in lepo razstavo. Toda glej: kadar stopim pred ogledalo in se ogledujem brez nečimernosti, le tako, kakor bi ogledovala sliko v okvirju, se mi zde tuje in mrtve vse tiste podobe. Slikane in klesane so izvrstno, nobena poteza ni pogrešena, toda . . . jaz jih ne ljubim, ne smajem se in ne govorim z njimi. Kadar se preselim, jih pomečem na dvorišče vse do zadnje . . . Pridi in oglej si jih, videl boš sam!“

Jakobu se je zgodilo kakor nekoč, ko ga je po treh čašah črne kave spreletel mrz; ledene kaplje so mu stopile na čelo in roke so se mu tresle.

„Kedaj in kje sem slišal tiste besede? Slikane in klesane so izvrstno, nobena poteza ni pogrešena. Ali tuje in mrtve so vse tiste podobe . . . Kedaj in kje sem slišal te besede, v katerih očeh in na katerem obrazu sem jih bral?“

„Vina, dajte mu vina!“ je klical Nagode. „Mojstru mojstrov je slabo!“

„Ni mi slabo!“ se je osvestil Jakob.

„Ali sem te užalila?“ je vprašala Melitta vsa osupla.

„Ne . . . kako bi me užalila?“ je jecjal Jakob. „Le to mi povej: kako da so tiste podobe vse mrtve in tuje? Kje se jim pozna . . . odkod diha tisti mraz, da jih ne ljubiš?“

„Sama ne vem, odkod! Rekla sem, da so bili vsi umetniki zaljubljeni vame, resnično in napol resnično. In tako si mislim, da je bila njih ljubezen močnejša od njih umetnosti. Hoteli so ustvariti tisto podobo, ki jo je častilo njih srce . . . toda volja je bila večja od moči. Roka je opravila svoje delo, ni ubogala srca, ni ustvarila tistega, kar je ukazovalo. Morda niso bili blagoslovljeni umetniki, mojstri mojstrov, temveč le rokodelci v žametnih jopičih, zaljubljeni v žensko in v umetnost, zato ker jim je bilo oboje nerazumljivo in nedosegljivo . . . Taka je moja modrost, pa se bojim, da je krivična, da je le moje oko zlohотно in nehvaležno . . . Pridi sam . . . in čuj: pokaži sam, kaj je umetnost in kdo je mojster mojstrov!“

Mraz je ležal trdo na Jakobovih licih in v njegovem srcu. Še roke in noge so mu bile težje, truden je bil kakor od dolge poti.

„Pridem!“ je rekel.

„Kedaj prideš? Koj jutri pridi, kmalu popoldne! . . . Zakaj si tako bled? Prav res se bojim, da sem te užalila; toda povej, s katero besedo?“

„Nisi me užalila!“ je s težkim jezikom odgovarjal Jakob. „Jutri pridem, da vidim, kdo da so tisti rokodelci v žametnih jopičih in zakaj da so taki . . .“

Umolknil je, izpraznil je ponevedoma svoj kozarec do dna ter se je sklonil k Melitti; na njegovih ustnih je bil truden, skoraj gnusen smehljaj starca.

„Nekaj bi ti povedal, gospa Melitta . . . Tudi meni so že rekli, da sem rokodelec v žametnem jopiču . . . le s to razliko, da so drugi mladeniči, jaz pa devetdesetleten starec, ki je toliko bolj smešen in gnusen v svojem predpusnem oblačilu . . . In pomisli: v svojega srca globočini sem jim verjel, tudi v tem trenutku jim verjamem . . . Zdaj veš, zakaj sem bled!“

„Ali si pijan, mojster mojstrov?“ se je začudila Melitta.

„Izgubljen, vtopljen!“ je klical Nagode. „Zdaj se bo izkazalo, Jarebičar, kdo da si! Zdaj se boš ugledal v ogledalu, boj se in trepeči!“

S sovražnim pogledom ga je premeril Jakob, kri mu je udarila v lice.

„Rad bi sam, da se izkaže!“ je rekel tako tiho, brez sape, da ga je slišala komaj Melitta, ki mu je sedela do obraza.

„Pa če bi se izkazalo, da je resnica, kar so ti očitali . . . in kar sam verjameš v svojem ne-spametnem srcu?“ je vprašala smehljaje.

„Če bi se izkazalo . . .“ je pričel odgovarjati z globokim, trudnim glasom, pa ni dovršil; nagnil se je do njene rame in se je ozrl nanjo s tako žalostnim, milosti prosečim pogledom, da je ugasnil veseli smehljaj na njenih ustnicah.

Jakob Jarebičar ni spal tisto noč; s krvavo obrobjenimi, široko odprtimi očmi je strmel v strop ter čakal jutra in popoldneva.

V.

Ko je prišel Jakob ob štirih popoldne, ga je Melitta sprejela na pragu.

„Kod si hodil? Ali nisem rekla, da pridi kmalu popoldne? Ob polu petih ni kmalu popoldne!“

„Šele štiri je ura!“ je v zadregi odgovarjal Jakob.

„Ali nisi zaljubljen . . . tako zaljubljen, da nisi spal vso noč?“

Jakob je zardel, ozrl se je nanjo plah in osramočen, pa je takoj povetil pogled.

„Glej, obraz te razodeva! Kdor je resnično zaljubljen, čaka pol ure na cesti, nato pride še najmanj pol ure prej in se opravičuje, da ga je bila ura zmotila. Drugače se ravnaajo samo otroci in starci . . . Prosim!“

Odprla mu je duri. Jakob je stopil v prednjo izbo tako nerodno, da se je spodtaknil ob preprogo.

V vseh izbah je bil hladen, prijeten mrak, okna so bila zastarta.

„Čemu sem prišel? V pogubljenje sem šel, v radovoljno pogubljenje!“ je spreletelo Jakoba.

Melitta je bila oblečena v dolgo pisano domačo haljo; beli vrat se je bleščal do ramen; kadar je iztegnila roko, je zdrknil široki rokav preko komolcev.

„Sprejela sem te po domače; saj sva brat in sestra!“

Sedel je na zofo; glava mu je bila težka od prečute noči, gledal je kakor skozi motne naočnike, vse je bilo megleno in nemirno pred njim, le njo samo je videl čisto jasno. Sedela je v naslanjaču tako prijazno, da je videl črnožidane nogavice in srebrnosive šolne; roki sta sklenjeni počivali na kolenu.

Jakob je občutil, da je pust in smešen in zazdelo se mu je, da vidi pritajen pomilovalen smehlaj na njenih ustnih.

„Vsaj napil bi se bil prej!“ je pomislil. „Govoril bi neumnosti, ali govoril bi! Kaj bi ji rekel, da bi se ne smejala?“

Takoj ga je bilo sram teh plahih misli, samega sebe in svojega molka.

„Prišel sem, Melitta, da bi videl tiste roko-delce v žametnih jopičih . . . da bi se takorekoč v ogledalo pogledal. Pokaži jih!“

Melitta se je zasmejala.

„Zato, edinole zato da si prišel? Vajena sem bila drugačnih poklonov, tako vajena, da so se mi zdeli navsezadnje kakor zaslužen, še preskromen davek . . . Torej brž k opraviilu, da ne zamudiva!“

Vstala je, on pa je bil ves prepal.

„Ne, tako nisem mislil! Neumne in nerodne so bile moje besede . . . niso rekle tistega, kar je v srcu, še tistega ne, kar je na jeziku!“

Ponevedoma je kakor objokan otrok sklenil roke pred njo in upognil glavo. Stisnila je njegove roke v svoje in se mu je zasmejala v lice.

„In vendarle si otrok! . . . Pojdiva, da ti razkažem svoj muzej! Tam se morda razvedriš, da se ti spanec odlusči od oči in puščoba od srca!“

Stopila sta v veliko svetlo izbo, polno solnca, cvetja in zelenja. Jakobu se je zableščalo pred očmi, da jih je zasenčil z dlanjo.

„Kje so jopiči?“ je vprašal.

„Resno in pametno vprašanje! Ali si že odzdravil solncu, ki te je pozdravilo v obraz?“

Jakoba je bilo sram, iz sramu pa se je izvijal srd, ki mu je že narahlo gorel v licih in trepetal na ustnicah.

„Ne maram solnca, tudi v meni ga ni, ne v mojih delih! Zato sem vprašal, kje da so jopiči, da bi videl sence!“

Melitta je sedla na divan.

„Saj vem, da ne maraš solnca, vedela sem že v tistem trenutku, ko sem ti prvokrat pogledala v oči . . . In tudi vem, zakaj ga ne maraš!“

„Zakaj da ne? Povej! Rad bi vedel!“ je vzkliknil Jakob in je stopil čisto blizu k nji.

„Zato, ker te solnce samo ne mara!“ je ponovila Melitta. „Ali veš, kaj je solnce?“

Jakob je molčal.

„Solnce je ženska!“ se je smehljala Melitta in mu je gledala naravnost v oči.

„In ljubezen!“ je rekla tišje.

Objela je koleno z rokama in je narahlo sklonila glavo.

„In umetnost!“

Jakob je komaj slišal njeno besedo; stal je pred njo bled in je trepetal.

Vstala je z divana in je zastrla okna, da je bil v izbi prosojen mrak.

„Zdaj te solnce ne bo motilo! . . . Oglej si te žametne jopiče, svoje brate, prijatelje in znance, da ti bo oko veselejše in srce potolaženo!“

Molče se je okrenil ter se je ozrl z enim samim dolgim srepim pogledom po kipih in podobah.

„To niso ne moji bratje, ne moji znanci!“ je rekel s hladnim glasom in obraz se mu je

razvedril. „Če si ti solnce, te niso ne videli, ne poznali; če je solnce ljubezen, niso nikoli ljubili; če je solnce umetnost, niso bili umetniki . . . Zahvaljena, Melitta, da si me seznanila z njimi; tako ne bo več strahu in malodušnosti v meni, kadar ti pokažem, kdo da sem!“

„Čudno!“ je rekla Melitta vsa zamišljena.

„Kaj je čudno?“

„Pride ura, ko ti povem!“

Ko sta se vrnila v drugo izbo, je bil na mizi pripravljen čaj.

„Povej mi, kako si misliš mojo podobo?“ je vprašala Melitta.

„Kakor si!“ je odgovoril.

„Kakor sem?“ se je začudila in se je naslonila globoko v naslanjač, tako da je videl njene oči samo kakor dvoje temnoblesčočih črnih špranj.

„Kakor sem? Ali je to umetnost?“

Jakob jo je pogledal osupel.

„Če je umetnost? Dodeli mi Bog, da bi te izklesal iz belega mramorja, kakor si; večje milosti ne maram!“

„Skromne milosti prosiš!“ je smehljaje zavzdihnila Melitta. „Ali se ti ne zdi, da so tisti žametasti jopiči slikali in klesali podobo moje glave, mojega vratu, mojih ramen in prsi, kakor je vse to v resnici od Boga ustvarjeno?“

„Ne zdi se mi tako; ne zdaj, ko te gledam pred seboj, in ne bo se mi zdelo tedaj, ko te

bom gledal hrepeneč v vročih sanjah. Niti v ogledalu te niso videli, kaj šele iz obličja v obličje; niti z očmi te niso gledali, kaj šele s srcem!"

„Čudno!“ se je zamislila Melitta.

Spreletelo ga je nekaj neprijetnega, kakor strah pred grenko skrivnostjo, ko je videl njen beli, mirni obraz, na katerem se je poznal komaj še odsvit smehljaja.

„Kaj je bilo čudnega v mojih besedah?“

„Tudi to ti razodenem, kadar pokažeš, kdo da si! Ne bo več dolgo, Jakob, ljubček moj, da se bo to zgodilo! Še vselej se je zgodilo tako kmalu, da je bilo celo meni prezgodaj. Smiliš se mi prav v resnici in od srca, kajti veliko bo tvoje trpljenje; nekateri so ga premagali ter so polagoma, z udanostjo in tihim obžalovanjem slekli svoj žametni jopič; drugi pa so omahnili pod težo spoznanja. Za temi drugimi sem bolj žalovala; vsaj v rakvi so po pravici nosili svoj ubogi jopič!“

Jakob je natanko poslušal vse njene besede, razumel pa ni nobene. Ko je videla vprašanja, osuplost in strah v njegovih očeh, mu je segla z desnico v roko, z levico jo je narahlo božala.

„Prav zares se mi smiliš!“

Kakor je bila pred njim visoka, lepa in topla, mu je plala kri v obrazu od sramu in od strasti.

„Povej mi, čemu se ti smilim? Ne maram usmiljenja! Povej mi, kaj vse tiste besede, ki jih ne razumem? Ali je komedija, golo maščevanje,

prešerno zaničevanje? Naravnost govôri! Saj nisem jokav otrok, da bi se zgrudil pod trdo besedo! Tudi te nisem na kolenih prišel prosit milosti in ljubezni, da bi umiral, če bi namesto milosti dobil zasmeh! Ne odlašaj, povej!“

Nalila mu je čaja.

„Pij in prigrizni! Najine besede so že temne kakor mrak v tej izbi! Ali ti je prav, da prinesem svetilko? Ni ti prav, tudi meni ne! Naj nama svetijo veselejše besede in slajše misli! Kar je težkega in grenkega v prihodnosti, se bo samo razodelo še prezgodaj!“

Jakob je stisnil vroče čelo v dlani in se je naslonil ob mizo.

„Kaj si storila? Kakor nož je tvoja beseda v mojem srcu!“

Prisedla je k njemu na zofo in se ga je oklenila z levico krog vratu.

„Ne misli, nič nikar ne misli na tisto besedo! Ne boj se, če je resnična in močna tvoja ljubezen!“

„Resnična in močna je moja ljubezen!“ je odgovarjal šepetajoč in jecljajoč.

Molčala sta dolgo, še dih se ni družil z dihom, lice se ni nagnilo do lica, desnica ni iskala desnice.

„Če je resnična in močna tvoja ljubezen!“

Slišal ni njenih besed, le v srcu jih je slutil in se jih je prestrašil.

„Resnična in močna je moja ljubezen!“

Ne z besedo, komaj da je s srcem odgovarjal. Kakor odeja, težja od kamna, mu je ležalo na duši in na telesu . . .

Počasi, da bi se ga ne doteknila, je vzdignila svojo golo roko od njegovega vratu in je vstala.

„Pozno je že, mislim; tudi zunaj je že mrak . . .“

Stopila je k oknu in ga je odgrnila; Jakobu se je zazdelo, da je v izbi nenadoma vse tuje, pusto in hladno.

„Čemu si odgrnila?“

Ko ji je pogledal v obraz, je umolknil ves plah. Stala je ob oknu visoka, mirna in bela kakor kraljica; nedosegljiva, že od nevredne želje same oskrunjena. Jakobu je bilo, kakor da jo gleda prvič in kakor da je bil pijan in nemaren stopil v blagoslovljen hram.

„Pridi kmalu!“

V slovo je narahlo nagnila glavo.

Poklonil se je molče in globoko, šel je skozi prednjo izbo in po stopnjicah z neokretnimi, omahujočimi koraki ter je stopil na cesto, da sam ni vedel kako.

Ponoči je vzdigal pesti proti nebu in iz ust mu je kipelo kakor v omotici:

„Zdaj vem . . . zdaj sem te videl in spoznal . . . zdaj pokažem, kdo da sem! . . .“

VI.

Šele teden dni kasneje se je napotil Jakob k Melitti. Pripravljal se je na tisti dan kakor na veliko mašo. „Da ne treščim nevreden prednjo, kakor bos, neumit in nepočesan!“ Poizkušal je, da bi jo natanko videl z zatisnjenimi očmi, kakor je bila ljubezniva in hladna; da bi izračunil vse do kraja njene besede in svoje odgovore. Napol z resno skrbljivostjo, napol s tihim sramom je presojal pred ogledalom svoj obraz, svojo frizuro, kretnje rok in života, pogled oči, smehlaj in resnobo usten. Kupil si je novo, nekričečo, spodobno sivo, skoraj preskromno obleko in tako ovratnico, kakor jih nosijo uradniki srednje vrste. „Saj vem, kaj je mislila, ko je govorila o tistih žametnih jopičih. Po pravici je mislila, da človek najrajši z oblačilom, z vedenjem in z besedo razkazuje svetu, kar ni in kar bi rad bil. Gustav Klimt, romantik, se nosi kakor uradnik sedmega razreda, z zaslužnim križcem in jubilejno medaljo ... zato ker so bili kancelisti in trgovski uslužbenci oblekli žametni jopič!“

Ves tisti teden je delal naporno, ali delal je drugače kakor prej. Ni se dotaknil ne ila, ne kamna; tesno je zastrl in zadela okna ter je sedel z zatisnjenimi očmi v popolnem mraku.

„Pridi! Prikaži se!“ je ukazoval in prosil v svojem srcu. Noč se je tiho razmikala pred njim,

iz senc se je izvila bela svetloba, iz svetlobe je vstajal zmirom jasneje in razločnejše bel obraz.

„Ostani pri meni! Bodi blizu, čisto blizu, okleni se me z rokama, da te vidim iz obličja v obličje, da ti seže pogled moje duše v dno oči, da spoznam, kako je lepota tvoje duše ustvarila lepoto tvojega telesa!“

Stopila je predenj, čisto blizu, da je videl njen obraz tako razločno, kakor ob tistem prvem večeru, ko se je bil nagnil toplo in sladko do njegovega lica. Ko je iztegnil roko, je luč ugasnila.

Prestrašil se je in je trepetal, kadar jo je videl visoko in hladno, belo kraljico, nedotakljivo in nedosegljivo, kakor je stala ob oknu.

„Milostna mi bodi, o kraljica! Pred teboj klečim, nasmehni se, nagni glavo k meni, da vstanem blagoslovljen!“

Tako je gledal dvoje obrazov, dvoje podob, dvoje lepot. Obadva obraza sta bila v njem zmirom živejša, obedve podobi zmirom jasnejši, lepoti zmirom čistejši.

Zjutraj tistega dne, ko se je napravljal k Melitti, si je prvikrat ogrnil haljo, da bi roka vtelesila sanje. Ali roka je omahnila. Brezoblični kup ila je stal pred njim na lesenem odru.

Nikoli se ni Jakob smejal, v tistem hipu se je zasmel naglas.

„Bog je ustvaril iz blata človeka grešnika; meni, človeku grešniku, pa je zapovedano, da ustvarim iz blata lepoto, ki je Bog! Pridi, svet,

in občuduj predrznost, kakor je ni bilo od Adamovega rojstva!“

Tako je s smehom, srdom in samoponižanjem mukoma zastiral strah, ki je bil v njegovem srcu. Mrtvo ilo je stalo pred njim in mu je topo in slepo strmelo v obraz. Luči, podobe in lepote ni bilo od nikoder, pusta in prazna je bila izba.

Jakob je slekel sivo haljo in jo je zalučil v kot.

„Ni še tista ura, da bi se iz volje moč porodila, iz sanj resnica! . . .“

Že pozno popoldne je bilo, mračilo se je skoraj, ko se je napotil.

Z umerjenim poklonom, spodoben in resen je stopil v izbo ter je poljubil Melitti roko.

Melitta se je zvonko zasmejala.

„Pozdravljen! . . . Dobro si se pripravil, izvrstno si se naučil! Koliko časa si stal pred ogledalom?“

Jakob je zardel; vse izračunjene in premišljene besede so umolknile že na jeziku.

„Čemu si me vabila, če me zasmehovaje pozdravljaš?“

„Ni bil zasmeh, le veselo mi je bilo pri srcu, ko sem te ugledala! Dan za dnem, uro za uro sem vedela, kaj delaš, kaj misliš in kako živiš. Sanjal si v zaklenjeni izbi, ob zastrtih oknih ves dolgi teden . . . nazadnje pa si ogrnil sivo haljo, da bi vtelesil svoje sanje. Vse to je bilo razločno od besede do besede napisano na tvojem obrazu,

ko si stopil v izbo; zato sem se smejala . . . Ne zameri! Lepo sedi, zapali si cigareto in pripoveduj, kako se ti je godilo!“

„Sama si rekla, da si me videla!“

Njegov obraz je bil potr, teman in pust.

„Ni lepo in prav, da te užali rahla beseda! Kaj nisi mogel odgovoriti: zahvaljena, da si me gledala dan za dnem, uro za uro, da so bile pri meni tvoje misli? Zahvaljena, da si prišla k meni v zaklenjeno izbo in si me ljubeznivo pozdravila, ko sem te čakal z zatisnjenimi očmi? . . . Glej, ali te ni sram, da te moram učiti, kako govori spodoben človek z žensko, ki jo ljubi?“

Jakob je vzkliknil z glasom polnim bolečine in grenkosti:

„Povej, čemu me mučiš? — Ali je gola prešernost? Gola prešernost ni! Ali je zlohoten namen, brezčutna misel? Če je zlohoten namen, brezčutna misel — povej naravnost, da bo kelih na dušek izpraznjen! — Prišel sem k tebi, kakor pride kristjan k veliki maši, s čistim srcem, blagoslova željan! Ti si zavrgla mojo udano ljubezen, kakor Bog molitev grešnikovo!“

V sencih mu je kipela kri, solze so bile v njegovih očeh. Melitta se je ozrla nanj z dolgim, zamišljenim, skoraj žalostnim pogledom.

„Ko si rekel, da je tvoja ljubezen resnična in močna, nisi verjel svojim besedam! Resnična in močna ljubezen nikoli ni malodušna, ne prosi, ne vzdihuje in ne joka! V resnični ljubezni je

zaupanje kljub črni bridkosti, je pot sredi pustinje, luč opolnoči! — Da bi te žalila še grenkeje, da bi se smejala tvojim solzam — ti vrisakaj in poj, misli na jutrišnji dan, na prihodnje leto, na zmago-slavje, ki je tvoj sojeni in pravični delež! Taka je resnična in močna ljubezen!“

Jakob je gledal v tla.

„Kaj je torej v mojem srcu? Ne ljubezen? Ali je blaznost, ali je strah, ali je sovraštvo in zavist? Karkoli bodi — moje srce je polno, da se preliwa; pa bodi polno ljubezni, ali blaznosti, strahu, sovraštva in zavisti! Polno je moje srce in bojim se, da se prelije prezgodaj!“

„Nisem ti še pogledala v srce, ne še v poslednjo globočino . . . Sobota je danes. Do prihodnje sobote ustvari podobo moje glave!“

„Do prihodnje sobote?“ se je prestrašil Jakob in je planil.

„Do prihodnje sobote! . . . Žal mi je, da nisi odgovoril: Še to uro jo ustvarim! . . . Tako bi bil odgovoril človek, ki bi močno in resnično ljubil!“

„Še to uro jo ustvarim!“ je ponavljal Jakob počasi in tiho ter se je okrenil proti durim s težkim korakom in sklonjeno glavo.

„In tisti človek bi bil planil proti durim brez besede in brez slovesa!“ je rekla Melitta. Sedela je v naslanjaču in se ni genila, ko je Jakob prijel za kljuko.

Na pragu je postal in se je ozrl nanjo.

„Še to uro, Melitta!“

Govoril je kakor v sanjah, pred očmi se mu je zibalo in noge so se mu šibile.

„In tisti človek bi ne bil stal na pragu in bi se ne bil oziral name!“

„Ne nate?“

„Četrť ure si zamudil!“ —

Kakor v omotici se je napotil proti domu. Ko se je napol vzdramil ter se ozrl, je čudoma spoznal, da je zašel v čisto neznano ulico. Ob zgodnjem mraku je bilo, na visoke strehe je še svetilo večerno solnce. Prišel je do košatega vrta pred krčmo; v senci so sedele lepe dunajske dame v svetlih poletnih bluzah; natakariji so nosili kipeče pivo od mize do mize.

Jakob je začutil, da mu je vroče in stopil je na vrt.

„Zamudil sem četrť ure, naj zamudim še pet minut!“

Izpraznil je hladno čašo na dušek. Nato mu je leglo na srce in misli kakor mir po težki poti.

„Nespametno sem govoril, nespametno ravnal, nespametno obljubil! Božanstvo je ustvarilo svet v šestih dneh, jaz pa sem obljubil, da ustvarim v eni uri božanstvo samo! Petošolska obljuba je bila! V ogenj pojdem zate — v kateri ogenj in čemu? S teboj do konca sveta — kje je tisti konec in kaj bo tam posebnega? Zvezde bi klatil — kje boš kupil nátič? — In jaz, jaz ustvarim

božanstvo, v eni uri ga ustvarim, zato da slečem ta zaničevani žametni jopič!“ . . .

Ko se je vračal iz krčme, je bila noč. Od piva mu je bila glava težka in topa; zaspan je bil. Po dolgem in pustem romanju križem po ulicah je prišel domov in je legel napol oblečen.

Ni še dolgo ležal, ko se je vzdramil. Glava ga je zabolela tako močno, kakor da mu je bilo težko kladivo udarilo na čelo. Planil je z divana in se je opotekel proti oknu. Zunaj je bila brez-zvezdna noč; spodaj na ulici je hripavo prepevalo dvoje pijancev.

Prižgal je svetilko, ogrnil si je haljo in je stopil k ilu, ovitemu z umazanimi mokrimi cunjami. Stalo je pred njim kakor bebast, oduren nestvor v predpustne cape ogrnjen.

„Vstani iz blata, božanstvo!“ se je napol v sanjah nasmehnil Jakob.

Odvil je cunje in si je privihal rokave.

„Človek je stvarnik, drugače ni človek! Duša, ti misli, pa misli karkoli! Roka, delaj, pa delaj karkoli! Bodi božanstvo, ali bodi spaka!“

Vso noč je delal Jakob s slepimi očmi, roka si je bila sama gospodar in vodnik. Danilo se je, ko je sedel truden ter se sključil tako globoko, da je prislonil čelo na kolena.

Še preden je posijalo jutranje solnce na kip in nanj, so se tiho odprle duri. En sam trenotek

je stala na pragu, svetla in bela. Tako se nena-
doma razmaknejo mrakovi in prikažejo se nebesa
plahim očem. —

On je ni videl.

VII.

Jasen dan je bil, ko se je Jakob vzdramil.
Ves truden in bolan je bil. Stopil je pred podobo
in jo je gledal z zaspanimi očmi.

„Kdo si? In kdo te je ustvaril?“

Brez misli, kakor ponevedoma, je vzdignil
pest in je udaril, da se je mokro ilo ropotoma
prevalilo na tla.

„Saj ne tebe, saj ne tebe — sebe sem ustvaril,
sebe in svojo nemoč!“

Komaj ga je spreletela taka misel, je planil
k ilu, k brezobličnemu nestvoru. Pest je bila po-
pačila obraz, vrat in prsi, tako da se mu je pustna
beba režala v lice.

„Milost božja! Kaj si storil, Jakob Jare-
bičar?“

V edinem tistem trenutku, ko je vzkriknil
in zajokal od groze, v tistem trenutku je bil Jakob
umetnik.

Prišel je k nji neprespan, umazan in prašen,
z rdečimi in objokanimi očmi.

„Ne morem!“

Sam ni vedel, kako se je zgodilo: klečal je pred njo, sklepal je roke ter ihtel.

Sklonila se je k njemu kakor mati k otroku.

„Siromak, potolaži se, ne jokaj! Videla sem te! Od vsega začetka sem vedela, da si kakor slaboten otrok, ki sanja, kako bi morje preskočil, pa se zvrne v jarek. Vedela sem in povedala. Čudno se mi je zdelo, da so bile vse tvoje visoke besede čisto natanko tiste, kakor sem jih slišala mnogokdaj in iz mnogoterih ust. S prav tistimi besedami, s katerimi bodo drugi tebe zatajevali, si ti zatajil svoje brate po duhu in nemoči; kakor drugi, tako si ti vzdiknil, da pokažeš, kdo da si; kakor vsi drugi, tako si obljubil, da boš ustvaril iz belega mramorja mojo podobo, pa te je mokro ilo zasmehovalo v lice . . . Ne jokaj, potolaži se! Dolgčas ti nikakor ne bo na svetu, kajti velika je tvoja družba, razprostira se od izhoda do zahoda kakor židovski rod; v vsaki ulici boš srečal brata, v vsaki krčmi pozdravil tovariša. Kmalu se boste spoznali in se boste radi imeli in nič vam ne bo hudega. Boljše se vam bo godilo kakor tistim samotnim in močnim, ki sekajo nova pota v goščavo in ki jih je tako malo, da bi jih lahko vsako stoletje po enkrat na zemljevidu zaznamovali . . .“

Vzdignil se je počasi, z desnico se je prijel za čelo, z levico si je ponevedoma obrisal prah od kolen, da se je Melitta narahlo nasmehnila.

„Boljše se mi bo godilo! . . . Ali to mi povej, zdaj, ko je že vse določeno in razsojeno: rekel sem, da ustvarim tvojo podobo, kakor si, ti pa si me vprašala, če bi to bila umetnost . . . Spomnil sem se na tvoje vprašanje danes, ko sem razbil s pestjô tisto ponočno spako . . . Povej mi: da sem bil ustvaril tvojo podobo, kakor si in kakor je ustvariti ne morem . . . ali bi bil deležen tvoje milosti in ljubezni?“

„Takrat si bil deležen moje milosti in ljubezni, ko si bil ustvaril tisto ponočno spako in ko si truden počival pod njo. Nisi me videl, jaz pa sem bila pri tebi!“

Strmel je nanjo s topimi očmi.

„Takrat . . .?“

„Takrat, ko je bilo tvoje telo omamljeno, ko je spal tvoj pusti razum in je duša sama bdela . . . duša, ki je pravična in ustvari spako po svoji podobi . . . Pokaži, kdo da si: ustvari mojo glavo in v moji glavi svojo podobo, ustvari tako, da bo oboje, moja glava in tvoja podoba, ena sama nerazdružljiva lepota . . . V tisti spaki je bilo oboje, spaka je bila lepa in ti si bil umetnik! V eni sami noči se je vzdramila tvoja duša in se je sama ustvarila . . . Zjutraj te je bilo sram umetnosti, ki je ne ljubiš, pa si jo ubil s pestjo! — Ná čaja, močnega sem ti pripravila, da se razvedriš! Zdaj se pomeniva o veselejših stvareh ter pustiva umetnost in vse druge učene skrivnosti siromakom, ki sekajo skozi goščavo!“

Jakob je držal skodelico na neroden način z obema rokama ter je srebal naglas; redki svetli lasje so mu v dolgih kodrih viseli na potno čelo.

„Saj sem slutil . . . morda sem celo vedel natišem, kako je vse bilo!“ je govoril počasi, kakor da govori o vsakdanji, ne veseli in ne žalostni stvari. „Ni treba, da bi se človek prehudo mučil zaradi ene same zmote . . . mlad sem še, zato se mi je nekoliko bledlo. Zmota je bila res dolga, od rojstva do konca; toda bral sem, da se časih kar celo stoletje zmoti v svojem značaju in v svojih zmožnostih, da ošabna volja preceňuje moč. Tako so bili v Napoleonovi dobi že čisto uverjeni, da bodo letali po zraku, pa smo še dandanašnji na zemljo uklenjeni . . . Spoznati je treba zmoto in se udati v božjo voljo!“

Pogledala mu je v oči, ali te oči so bile tope in mirne, nič bridkosti ni bilo več v njih, komaj da je bilo še življenje.

Ko je popil čaj, si je obrisal ustnice z robcem in se je vzdignil.

„Mnogo imam še danes opravila!“ je rekel. „Še vselej, kadar sem se napravil na pot, sem tako uredil svoje stvari, da drugi ljudje niso imeli sitnosti in težav. Zmirom sem ljubil red in snaznost in v srce me je užalilo, če ni bila zjutraj oterača natanko na svojem mestu . . . bolj užalilo, kakor da bi bil ves Louvre pogorel! . . . Daj, da ti roko poljubim!“

„Objemi me!“

„Ne . . . saj veš, da nikoli nisem bil za take reči! Po pravici povej: ali bi se ne smejala, če bi se te oklenil z rokama, glej, s tema nerodnima?“

„Smejala bi se!“

„Odkritosrčnost je vseh čednosti krona! . . . Zbogom, Melitta, pa nikar ne zameri, če sem te preveč nadlegaval s svojo pusto jokavostjo!“

Ko mu je stisnila roko, je bilo mehko sočutje v njenem pogledu; on pa je to sočutje videl in ga je zavrnil.

„Ni treba, Melitta! Edino tvoje sočutje bi me morda še nagnilo, da bi potočil solzo pred jamo, preden bi stopil vanjo. Rekel sem pa, da storim vsako važnejšo stvar najrajši popolnoma v miru in redu ter brez občutkov. Zbogom!“

Šel je naravnost domov. Tam je pospravil svoje stvari, nato je pisal materi in očetu dolgo pismo, v katerem se je z lepimi besedami zahvalil za vse dobrote in prijaznosti, za skrb in ljubezen; nadalje pa je govoril zelo nadolgo in naširoko o razmerju med voljo in močjo, med razumom in dušo, tako da je oče trikrat prebral pismo ter si tiščal pesti ob čelo, preden je razumel, kaj da je pisal sin.

Ko je oče razumel vso strahoto tistega pisma ter da si je bil Jakob s pregrešno roko sam ustavil življenje, je vzkriknil naglas, opotekel se je preko sobe, nato pa je planil iz hiše. Gologlav, kakor

je bil, je tekel na kolodvor in se je še tisto uro odpeljal na Dunaj. Bog mu je bil milostiv, dospel je tja natanko do pogreba.

Pokopali so Jakoba po krščansko, ker so povedali njegovi tovariši, da se mu je bilo zmešalo, preden je šel ter se utopil. Duhovnik je stal v veži, pogrebci so se bili že sklonili, da bi vzdignili rakev. Tedaj se je razmeknila gruča ljudi na pragu in z razprostrtima rokama je planil do rakve gologlav starec, objokan, kuštrav in umazan.

„Jakob! Jakob! Odprite, da ga vidim! Odprite, da vidim, če mi niste živega pokopali!“

Pokleknil je pred rakev in je zgrabil za pokrov s toliko silo, da so žeblji odnehali in se je nenadoma prikazal pred njimi vsemi mrličev obraz. Ko so ga ugledali, so se daleč umeknili od osuplosti in strahu.

Iz rakve je strmel koščen, rumen, trd obraz devetdesetletnega starca. Ustnice so bile tenke in stisnjene, ob očeh in ustih so bile kakor v žolt mramor rezane goste brazde in gube. Predsmrtna ura razodene človeka ljudem, zapiše mu na čelo in lice, kar je do poslednjega vzdihja zaklepal v duše globočino. Na licih Jakobovih je bila napisana trudna, grenka zavist starca, ki nikoli ni živel in vé, da ne bo živel nikoli.

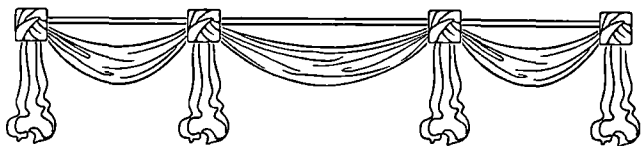
Edini oče ga je spoznal. Vzdignil mu je glavo z obema rokama in mu je močil s solzami obraz.

„Jakob! Jakob! Vstani, Jakob, odpri oči,
poglej me!“

Radoveden človek se je napotil k Melitti, da bi jo vprašal, kako je bilo z Jakobom. Stanovanje je bilo prazno; nihče ni vedel, kam je bila izginila lepa ciganka, prijateljica svojih prijateljev. Toliko so vedeli, da je bil izginil z njo veseli Nagode, sinjeoki, zlatolasi fant.

MIRA.

I.

Ob tistem času je bilo, ko se poletje nagiba v jesen in se leskeče vsa natura v tisočerihi živih, v solncu raztopljenih barvah. Vroče se objemata življenje in smrt; že v tem zgodnjem umiranju prepeva zmagoslavno prenovljenje; in bolj nego spomladi, bolj nego v kipečem poletju je srce polno miru in vernega zaupanja.

Miha Jošt je slonel ob oknu in je gledal na blejsko jezero, ki se je srebrilo v jutranjem solncu. Njegovo žejno srce je pilo lepoto v globokih požirkih; bilo je kakor okopano, očiščeno vseh grehov in skrbi. Kar je bilo nelepega, grenkega in težkega v preteklosti, je zatonilo za daljne gore, komaj da je ostal spomin. Zdelo se mu je, da je prvikrat v življenju okusil tisto slast, ki jo drugi ljudje imenujejo sreča. Mnogokdaj je bral o sreči in o srečnih ljudeh in mnogokdaj si je zaželel, da bi en sam, en kratek trenotek tako živel: v srcu spomladansko solnce, vriskajoče od

nebes do zemlje, v duši brezskrbne misli, kipeče iz svetle zdajnosti v svetlejšo prihodnost. Kolikor daleč se je spominjal, nikoli ni živel takega trenutka, tudi v zgodnji mladosti ne; zad za veselim smehom je vselej čakala bridkost, v prešerni besedi se je vselej skrivala grenkoba. Njegova sreča je bila kakor režeča se predpusna krinka na obrazu od bolesti razglojenem; njegovo veselje nikoli ni bilo brez pege in madeža, izsiljeno je bilo in zlagano; kar se mu je zdelo, da je čisto uživanje, se mu je v spominu gnusilo kakor nizkoten greh.

Prišlo je iznenada, kakor pride časih pomlad: noč zimska in vihar, jutro čisto in toplo, dišeče po Italiji. Tako iznenada, da se mu je še bleščalo pred očmi in da je pil svojo srečo, preden jo je dodobrega razumel in spoznal . . .

Večerilo se je, ko je stopil Jošt na verando kraj jezera. Tam je ugledal od večerne zarje obžarjen profil obraza, ki se mu je zdel znan, kakor da ga je bil videl pred zdavnim časom in v daljnem kraju, ali v resnici, ali v sanjah, ali na podobi, ki jo je nekoč občudoval v benečanski razstavi. Zakaj tako čiste in bele polti čela, lic in vratu ni videl prej nikjer in nikoli, nego v spominu; pod težkimi, temno kostanjevimi lasmi je bila belina še čistejša in svetlejša; rjave oči so tiho in zamišljeno gledale na jezero.

Stal je na pragu verande in se ni mogel domisliti.

„Kdo je? Ali je živa ženska, ki sem jo videl kjerkoli in kadarkoli, mimogredé, na cesti, v kavarni, ali na plesu? Ali je tista podoba, ki sem stal tako dolgo pred njo v benečanski razstavi? Videl in poznal sem te zamolklo kostanjeve lase, v bujne kite spletene; te tihe rjave oči in to čisto beloto, ki bi se nanjo spominjal tisoč let. Tudi te ustnice sem poznal, ki se smehljajo mirno in solnčno, kakor se smehljajo otroci v sanjah . . . Kdo je?“

Okrenila se je počasi in mu je pogledala naravnost v lice, kakor da je bila slišala v srcu njegovo tiho misel; oko se je najprej osuplo, nato prijazno, naposled smehljaje pozdravilo z očesom.

„Nisem vas spoznal, Mira! Solnce vam je sijalo na lica in na ustna, tako da je bilo vse sama bela luč . . . Nisem vedel, če sem vas videl včeraj, ali predvčerajšnjim . . . ali pred petnajstimi leti. In tudi nisem vedel, nikar se ne smejte, če ste živa ženska, ali če ste podoba v okvirju . . .“

Dala mu je roko in se je nasmehnila.

„Kakor gredo leta, tako gredo obrazi v daljavo; komaj še, da jih človek skozi meglo vidi . . . Spoznala sem vas po teh vprašujočih očeh, ko ste gledali name.“

Jošt se je zamislil.

„Sam ne vem, koliko let je — ali je večnost, ali je en dan. V mojem spominu je bil vaš

obraz prav ta, ki je zdaj pred menoj . . . umotvor, ki si ostane enak od ure do ure in od stoletja do stoletja.“

„Sami ste bili rekli, ponevedoma!“ se je smehljala. „Petnajst let je . . . na cesti, mislim, da sva se pozdravila zadnjikrat; še v roko si nisva segla!“

„Petnajst let!“ se je prestrašil Jošt. „Kaj sem jaz edini živel, doživel in preživel, vse drugo pa je ostalo, kakor je bilo spomladi? Če je resnica, kar pravite, vam je bila vesela ura teh petnajst let, meni pa dolgo in grenko življenje.“

Preko njenih lic je šinila senca, oči pa so gledale čisto in mirno..

„Jaz sem vdova, črna bluza me razodeva!“
Jošt je zardel.

„Ta črna bluza . . . mislil sem, da je le zaradi belih lic . . .“

Umolknil je takoj; zdelo se mu je, da je osramočen fant, ki je bil v odrasli družbi izpregovoril neumno in nespodobno besedo.

„Ali ste že dolgo tukaj, ali dolgo ostanete?“ je vprašala Mira.

„Ne . . . sam ne vem! Rekel sem, da se vrnem jutri, ali škoda bi bilo teh lepih dni. Zdaj je vročina v Trstu.“

„Kako vam je tam?“

„Tako! . . . Glejte, nikoli ni to blejsko jezero lepše nego zvečer . . . kakor da bi se tiho potap-

ljale srebrne školjke v globočino . . . na tisoče jih je!“

Okrenila je glavo in večerna zarja je pobožala njeno lice.

Takrat ga je spreletelo v enem samem hipu :

„Saj ni petnajst let, o Mira! Gledal sem te od tistega trenutka, ko so mi bile ustvarjene oči, da gledam, ko mi je bila ustvarjena duša, da slutim in hrepenim!“ —

Ko je zatonilo solnce in sta se poslavljala, je rekel Jošt:

„Sam Bog vas je poklical, da sem vas videl! Ob pravi uri je bilo . . . ob zadnji se mi zdi!“

Še belejši in svetlejši je bil v mraku njen obraz; mrzel in miren, iz kamna izklesan.

„Na svidenje!“

Segla sta si v roko rahlo in hladno, komaj da sta si pogledala v oči. —

„Čemu tiste besede, odkod tiste besede?“ si je očital Jošt, ko se je bil zaklenil v svojo izbo. „Ob pravi uri je bilo . . . ob zadnji! Saj ni čudno, da se je komaj doteknila mojih prstov in da je bil njen obraz kakor zasmeh, iz kamna izklesan! . . . Tako govore petošolci — komaj ugleda žensko lice, se razjoka sam nad svojimi solzami ter zloži nemudoma žalostno pesem o kupi gorjupi . . . Lahko bi bil večer vseh večerov, pa sem vrgel nanj to besedo, kakor da bi bil v vino pljunil. Otrok toži svojo bridkost, zato da bi bil pobožan in da bi dobil bonbonov; zaljubljen

starec govori. o izgubljeni mladosti, o večerni zarji in o zadnji uri, da bi si priberačil sočutja . . . Mili Bog, čemu je bilo treba teh besed!“

Ko je legel ter upihnil svečo, je zasijalo v izbo svetlo zvezdnato nebo, ki ni nikjer tako milo in belo, kakor nad blejskim jezerom; zvezde se ogledujejo v ogledalu globočine in se smehljajo svoji lepoti.

V polnočni tišini, v svetlobi božji so ugasnile vse grenke misli; njegove ustnice so šepetale že v poluspanju:

„Sam Bog te je bil poklical, da sem te videl! Ob pravi uri je bilo . . . ob zadnji uri!“

II.

Slonel je ob oknu in je gledal na jezero, ki se je srebrilo v jutranjem solncu. Vse v njegovem srcu je prepevalo o lepoti, o mladosti in ljubezni.

Že teden dni je živel, kakor da ni več zanj ne časa, ne kraja, ne ljudi, ne vsakdanjih skrbi in misli. Noge niso več čutile trdih tal. Človeku se časih sanja, da plava svobodno nad tiho šumečim žitnim poljem, proti solnčni strani; komaj se časih noga dotakne visokega klasa. In zdi se mu čisto naravno, da plava svobodno, da je brez teže in bremena, kakor veter, ki gre z njim in kakor luč, ki breztelesna trepeče v zraku. Ne spominja se več, da je bil kdaj priklenjen na

zemljo, ne ve nič več, kaj pomenijo besede daljno, nedosegljivo, nemogoče; le trene, pa je prestopil morje, le poseže, pa je zvezda na njegovi dlani. Zanj ni ne preteklosti, ne zdanjosti, ne prihodnosti; sam je večni, brez rojstva in smrti, kakor je večno vesoljstvo.

Jošt ni mislil, da bi to življenje moglo biti kdaj drugače, da pride dan, ko se nenadoma razmakne ta žarka svetloba daleč na obedve strani in se prikaže vsa grozota preteklosti. Kadar plava človek svobodno nad žitnim poljem, proti solnčni strani, ne misli ničesar.

Sprva se je zdelo Joštu, da je nespametna in predrzna vsaka želja, da je zanj, nevrednega, blagoslova dovolj, če gleda njena lica, posluša njen glas, čuti bližino njenega telesa. Resnično ljubi človek tisto žensko, ki ga preustvari; kakor v čistem ogledalu ugleda pege svoje duše, skrito zlobo v dnu srca, pozabljene grehe svojega življenja; pred njo, smehljajočo in blago, stoji kakor pred izpovednikom in sodnikom, en sam pogled njen ga očisti. „Pa če je predrzna in nespametna vsaka želja, dovolj je sreče, da je zasijala v noč moje duše ta čista luč!“

Tako je živel prvi teden. Ali ko je ob tistem lepem jutru prišla po stezi ter se ozrla proti oknu, ga je spreletela neznana sladkost — slutnja sreče, kakor je ni sanjal v nizkotah, zmotah in grehih preteklosti. Kakor je šla počasi proti verandi, visoka in vitka, jo je videl tako blizu in razločno

pred seboj, kakor da ji stoji lice do lica. Njene oči so se mu smejale blagodušno in ljubeznivo in so mu govorile: „Ti preživel si otrok, ti otroški starec — kaj tožiš gluhim zvezdam in slepemu zidu o nedosegljivi sreči? Ali ne znaš brati drugačnega pisanja nego mrtve črke na papirju? Ali ni dovolj razločna pisava na licih, na ustnicah, v rahlem pozdravu roke? Vrzi v kot papirne knjige in beri tiste, ki hodijo žive po cesti, zato da boš vedel, kdo da si sam! Pridi k meni in smej se naglas svoji malodušnosti!“

Jošt je bil omamljen; zdelo se mu je, da sliši njen glas in da vidi njene smehljajoče oči. Hitel je na verando.

„Zakasneli ste danes!“ ga je pozdravila.

Ko sta si pogledala v oči, je občutil on, da so bile resnično v njegovih mislih govorjene vse tiste besede, ki jih je slišal; in je občutila ona, da je slišal in razumel njene besede.

„Nič zakasnil! Že ob solnčnem vzhodu sem bil v Vintgarju; tam je bila še skoraj noč. Nato sem se vrnil in sem čakal ob oknu, da bi videl, kako prihajate na verando!“

„Lepše bi bilo, da ste mi prišli naproti!“

„Vsako jutro sem gledal, kako prihajate tam izpod mladih kostanjev. Ali odtod ne vidim tako daleč, zato sem danes počakal ob oknu. Kdor se je v vas zaljubil, se je zaljubil gotovo najprej v vašo hojo!“

„Poceni je ta čednost, priučena kakor spodobno vedenje. Naklonili bi mi bili kaj lepšega; na primer: da bi se zaljubil najprej v moje oči, ali vsaj v moj glas. Lepih oči ni na semnju!“

„Tudi lepe hoje ni tam! Zdi se mi, da bi prej nego po očeh spoznal človeka po hoji. Kdor bi vas srečal na cesti pa bi vam ne videl v obraz, bi rekel: Ta ženska je lepa v lice in v srce!“ —

Po ozki poti ob jezeru je z drobnim in lahnim korakom prihajala ženska v beli bluzi in črnem krilu, s širokim belim slamnikom na temnih laseh.

Jošt je prebledel, sklonil je glavo, oči so se mu zameglile. Mira ga je pogledala osupla, nato se je ozrla.

„Nič ni . . . le zdelo se mi je!“ je rekel Jošt z jecljajočim glasom in se je pogladil z dlanjo preko čela. „Časih, kadar ugledam človeka, ki prihaja hitro, kakor da se je bil nameril naravnost k meni, mi je nenadoma tako tesno pri srcu, kakor da mi prinaša žalostno vest.“

Mira je gledala na žensko, ki je šla mimo verande ter se ozrla za hip nanjo in nanj; obraz je bil mlad in prijeten, oči so gledale živo in veselo.

„Ali ji je podobna?“ je vprašala Mira.

„Nekoliko, posebno v profilu. Ali Fanny je zrelejša in tudi njene oči niso tako nedolžne in

vesele. Drugače pa je Fanny lepša in zdi se mi, da je tudi večja . . .“

Nenadoma je umolknil in jo je pogledal ves prestrašen.

„Ali kako ste vedeli, Mira . . . kako da ste me tako naravnost vprašali?“

Nasmehnila se mu je, napol očitajoče, napol usmiljeno.

„Zakaj ste prebledeli, ko se je prikazala od daleč ta bela bluza? In tudi tega ni bilo treba, te bluze! Pred tednom dni ste rekli ob slovesu, da me je bil Bog sam poklical in da se je to zgodilo ob zadnji uri. Prijatelj, kaj se to pravi po slovensko?“

Jošt je odmahnil z roko.

„Z vami ne maram govoriti o teh stvareh!“

„O teh stvareh govorite!“

„Ali bi zdaj, ko sem okusil, kaj je čista ljubezen in čista sreča, skrunil to srečo in ljubezen s spominom na gnusno preteklost? Zdi se mi, da bi celo na vaših belih licih ostal madež mojih besed, kakor senca tistega mojega življenja, ki je daleč za mano in ki se ne povrne nikoli več!“

„Nikoli več! Nikoli več!“ je ponavljal in se je stresel kakor v groznici.

„Ali ne mislite nazaj v Trst?“

„Ne! Morda pojdem za dan ali dva, da uredim svoje stvari, kar jih je tam; nato pa . . . sam ne vem kam!“

Pogledala mu je v oči.

„Da ne veste, kam?“

„O, Mira, vedel bi, kam! . . . Saj sem svoboden človek, suženj ne kraju, ne času. Če bi živel po človeško, bi mi nikoli ne bilo sile. Sam zase bi bil umetnik, drugim ljudem pa bi prodajal šaro, kakor jo zahtevajo in kakoršne so vredni. Tako bi živel lepo življenje, tisto, o katerem sem zmirom sanjal. Mislil sem že, da je cilj nedosegljiv, da je nespametno vsako upanje. . . ali zdaj mi je vsa ta lepota tako blizu, kakor ta vaša bela roka na mizi . . .“

Gledal je na tisto belo roko in je ponavljal tišje:

„O, Mira, vedel bi, kam!“

Molčala sta dolgo; solnce je že toplo in žarko sijalo na verando, prepletalo z zlatimi nitmi njene temne lase.

Gledal je v tla, ko je govoril dalje.

„Tako mi je bilo vselej in zmirom, kakor da sem prišel prepozno; nobeno spoznanje me ni doseglo ob pravem času in na pravem kraju. Gotovo je, da bom pravi cilj svojega življenja ugledal šele trenotek pred smrtjo. Mnogo žensk sem imel, mnogim sem pravil, da jih ljubim, toda ljubil nisem nobene. Mislil sem zmirom, da sem velik izvedenec v ljubezenskih rečeh; zdaj vidim, da nisem bil drugega nič, nego umazan in pohoten otrok, da sem iskal in našel v ženski le tisto, kar je slabega in nizkega v nji . . . Ali toliko vem:

sredi te nečiste noči je bilo v meni močno, ne-
ugnano, neutolaženo hrepenenje po čisti lepoti,
da sem ljubil edinole tisto žensko, ki je stala
bela in svetla pred očmi moje plahe duše, kadar
sem se predramil ter ugledal v sebi in krog sebe
samo podlost . . . Saj vem, da je vse to kakor
smešen izgovor, kakor genljivo opravičevanje . . .
da je vse to podobno pobožnosti tercijalke, ki je
že prestara za vlačugo in je za nesramno prislužen
denar postavila kapelico. Ali povedal sem vam
zato, ker sem vam hvaležen, da . . .“

Pomislil je, nazadnje pa je rekel hitro in
sunkoma, kakor da ga je bilo sram vseh prej-
šnjih besed:

„Ker sem vam hvaležen, da ste na svetu!“

„Kaj mislite zdaj?“ ga je vprašala z mirnim
glasom.

„Nič ne vem, kaj mislim. Toliko vem, da
sem to uro srečen in da bi mi bilo prijetno, če
bi se natanko zdaj čas nehal, če bi se takoj in
tiho zaprle duri v preteklost . . . da bi ne gledal
s sramom nazaj in s strahom naprej! To je zdaj
edina moja misel; druge nimam nobene in ne
maram nobene!“

Mira je položila roke v naročje in je gle-
dala na jezero.

„Prijetna misel! To se pravi toliko, kakor
da je sreča edinole v smrti.“

„Mnogokdaj sem tako mislil in le čudno je,
da nisem storil po svoji misli. Če bi moral zdaj

tja nazaj, v tisto življenje, ki sem mu pobegnil, tedaj bi storil po svoji misli.“

„Čemu bi morali tja nazaj?“

„Bojim se, da se bo zgodilo, kakor se je vselej: sredi pota me zgrabi nevidna roka in vrnem se s sklonjeno glavo, ponižan in osramočen, sam sebi v gnus in nadlego . . .“

„Nisem vas vprašala, kakšno da je bilo vaše življenje in kakšno da je. Trpljenja je bilo veliko; obraz vam priča, da ni samo jezik govoril teh žalostnih besed. Če se vam zdi, da je tam daleč, ne vem kje, nizkotnost, bridkost in smrt, tukaj pa da je življenje — ostanite tukaj!“

Jošt se je zamislil, nato je rekel počasi:

„Prisegel sem, da ostanem . . . vsako noč sem prisegal. Toda pomislite: nekoč sem se bil napravil ponoči, da bi pobegnil. Ona je bila z mojim prijateljem na plesu in vedel sem, da ostane tam do jutra. Pospravil sem svoje stvari, kolikor je bilo najbolj potrebnih in sem šel na kolodvor, da bi se odpeljal kamorkoli, ali na Dunaj, ali v Pariz, ali v Ameriko. Pripeljal pa sem se samo do Šentpetra na Krasu; z jutranjim vlakom sem se vrnil v Trst in sem stopil v vežo prav v tistem trenutku, kakor ona. Vsa utrujena je bila od plesa in pohote, meni pa se je zdela lepša nego kdaj poprej . . . Od zgodnje mladosti vem: tistega ni v meni, kar imenujejo moč. Tisoč misli je v moji glavi, tisoč ciljev pred mojimi očmi — nobene misli nisem vtelesil, nobenega

cilja dosegel. Ležati len in zaspan na postelji pa sanjati o delu in zmagi — to je moje življenje. In kadar ga vidim natanko pred seboj, kadar ga sovražim in zaničujem, tedaj ne zamahnem, ne planem, temveč se tolažim s tisto kilavo tolažbo: konec napravim, saj je voda blizu. Natihem pa vem, da bi še tega ne storil, da bi prišel do obali ter se vrnil . . . kakor takrat v Šentpetru . . .“

Stresel je z glavo, da so se mu usuli lasje na čelo in je odmahnil z roko:

„Čemu to besedovanje? Stran, vešče! Vse to je bilo, bilo . . . kakor da bi v nebesih govoril o vicah, namesto da bi užival in prepeval!“

„Ostanite tukaj do oktobra; tudi jaz ostanem!“

„Tudi jaz. In kaj v oktobru?“

„Začetkom oktobra se odpeljem na Dunaj.“

„Tudi jaz se odpeljem na Dunaj!“

Nasmehnila se je.

„Če se ne premislite v Ljubljani . . . ali vsaj v Mariboru?“

„Mira, kaj še niste spoznali, kdo ste mi vi?“

„Pravite, da ste bili v Vintgarju, ko je bil še ves v jutranjem hladu. Tudi jaz bi ga rada videla; pojdiva jutri navsezgodaj!“

Sklonil se je in ji je poljubil roko. —

Zjutraj, ko se je komaj šele belilo od vzhoda, je čakal voz pred verando. Med durmi je stal hlapec in je zehal, zaspana hišna se je prikazala ob odprtem oknu.

„Ali je že vstal gospod Jošt?“ je vprašal glas iz voza.

„Opolnoči je šel . . . pospravil je in je plačal in je šel!“

„Kam?“

„Ni povedal . . . na kolodvor se je peljal!“

Hišna je zaprla okno.

„Vozite v Vintgar!“ je ukazala Mira vozniku.

III.

Jošt je bil sam v kupeju. Ker je bila noč hladna, se je tesno zavil v popotno suknjo; zatisnil je oči in je poskušal zadremati, ali spanja ni bilo, le misli so onemele in otopele. Ena sama beseda je bila v glavi in na ustnih:

„Saj je vseeno! Saj je vseeno!“

Ponavljal je to besedo po taktu koles in sam ni ne vedel, ne premišljeval, kaj da je vseeno.

Bleščeče jutro je bilo, ko se je pod Nabrežino zasvetilo morje. Jošt se je ozrl skozi okno z zaspanimi očmi. Kakor zaklenjena je bila njegova duša; segel ni vanjo niti en sam žarek srebrne, trepetajoče luči, ki je lila od neba in iz morja ter se spajala v brezkrainosti.

Pustil je kovček na kolodvoru ter se napotil v mesto kakor je bil, v popotni halji in čepico na glavi. Zgodaj je še bilo, ko je pozvonil pred durmi svojega stanovanja. Zaspana, napol oblečena hišna mu je odprla ter se je močno prestrašila.

„Gospod . . .“

„Ali je Fanny že vstala? Ali je sama?“ je vprašal Jošt s hitrim, zasoplenim glasom in je zaprl duri za seboj.

„Sama! Seveda je gospa sama! Kako bi drugače! . . . Vstala še ni, saj je komaj sedem! In sinoči . . .“

Jošt ni poslušal; odpahnil je duri v izbo ter se je ozrl.

Na mizi so bili še ostanki obile večerje: krožniki, steklenice, kozarci.

„Pet jih je bilo!“ je preštel Jošt.

Stopil je k durim spalnice in je potrkal. Ko je potrkal vtretjič in močneje, je vprašal iz izbe zehajoč glas:

„Kdo je?“

„Jaz sem, Jošt! Odpri, Fanny!“

„Čemu prihajaš tako zgodaj? Zaspana sem; pojdi v kavarno in pridi pozneje!“

„Fanny! Mesec dni me ni bilo, pa me tako pozdravljaš?“

„Če se ti mesec dni ni mudilo, zakaj se ti danes tako mudi?“

„Odpri, Fanny! Vse ti razložim, kako da je bilo . . . vse po pravici! Odpri, samo da te vidim!“

„Kod si hodil?“

„Na Bledu sem bil!“

„Kako ji je bilo ime, tisti nedolžni devici, tisti brezmadežni Madonni?“

„Odpri, Fanny . . . usmiljena bodi!“

„Kako ji je bilo ime, tisti posodi duhovni? Dokler ne poveš, ne odprem!“

„Ne žali me, brezčutna!“

„Dokler ne poveš, ne odprem!“

„Pomisli, jaz imam še popotno haljo ogrnjeno in popotno čepico na glavi! Ob osmih se odpelje vlak proti Ljubljani . . .“

Veseli smeh se je oglasil iz izbe.

„Pojdi, vrni se, če se ti zdi! Stavim, da ne pojdeš!“

„Odpri, Fanny!“

„Prej povej, kako ji je bilo ime! Saj sem le tako vprašala, kar brez misli; ali ker nočeš povedati, bi rada vedela!“

„Mira ji je bilo ime!“

„Glej, kako si jo brž zatajil! Jaz bi ne bila povedala imena, tudi ne, če bi me davil!“

Postelja je zašumela, ključ se je zavrtel v ključavnici.

„Počakaj, da se vrnem v posteljo!“

Ko je stopil Jošt v izbo, mu je puhnil v lica opojen vzduh, napolnjen z vonjem rož in pomaranč.

Fanny je bila odeta do ramen; njena lica so bila od spanja zardela in vroča; oči, ki so gledale proti oknu in solncu, so bile napol zatisnjene, vesela luč je sijala izza temnih vejic; razpleteni lasje so ležali v dolgih pramenih na vzglavju, na belih ramah in na odeji.

„Sedi k meni, ob vzglavje, in pripoveduj, kod si hodil in kako si grešil!“

Stopil je k nji, objel jo je z obema rokama krog života in jo je poljubljal kakor v vroči omotici na ustnice, na lica, na oči, na rame.

„Dovolj je! Zdaj pripoveduj!“

„Ničesar ti nimam povedati . . . ničesar drugega, kakor da te ljubim bolj ko kdaj poprej, z vso dušo in z vsem telesom . . . Fanny!“

„Kakšna je tista Mira, ki si ji nosil rože ter ji zlagal pesmi na čast? To mi povej!“

„Fanny, ne tega imena, ne teh besed! Nikogar drugega ne poznam, nego tebe! Rajši tvoj suženj, nego vsemu svetu gospod!“

„Tista Mira ima čista, bela lica in čist, bel vrat, rjave, zamišljene oči, temno kostanjeve lasé, drobne, bele roke, ki si jih s sveto spoštljivostjo poljubljal . . . ali je imela črno bluzo?“

„Črno bluzo je imela!“ je kakor ponevedoma odgovoril Jošt, nato pa se je ves prestrašil.

„Kje si jo videla? Odkod jo poznaš?“

Fanny se je veselo zasmejala.

„Saj še nisi dovršil njene podobe! Zato nisem vedela, če ima črno bluzo ali ne . . . Še preden si podobo dovršil, si šel iskat model in si ga našel kakor vselej . . . Lani je imela bolj temne lase, bolj ozek obraz in lica niso bila čisto bela . . . bolj zamolkla, slonokoščena. In ime je bilo bolj vsakdanje: Mici . . . kakor dekla ali

natakarica. Mira je vse lepše ime, primerno za ideal . . .“

Smejala se je in je govorila, smejale so se tudi njene oči, ki so mu napol zatisnjene, žive in prešerne gledale naravnost v obraz.

„Nehaj!“

„Treba je človeku, da si časih . . . kako si rekel nekoč, preden si pobegnil? — da si časih očisti dušo! Zato namreč je treba, da se okrepi za greh, ki mu je bil že vsakdanji in dolgočasen . . . Kaj me gledaš tako hudo? Glej resnici prijazno v oči!“

Ustnice so se mu tresle.

„Fanny, ne teh besed, tudi teh misli ne! Ti nimaš pravice! Vse sem ti dal, ali nekaj je v meni, kar ni tvoje in nikoli ne bo tvoje!“

Fanny se je smejala.

„Kar pljuni predme, kakor si že storil! Kar pljuni predme, zdaj, ko si še ves čist in reci, kakor si že rekel: Tvoje telo je moje telo in moje telo je tvoje; moja duša pa ti je tako tuja, kakor zvezda tisti luži, v kateri odseva . . . Tako reci in pojdi med zvezde!“

Gledal je nanjo teman in bled.

„Ti si v svoji naturi, kakor je vsaka ženska: podobna tistim barbarskim zmagovalcem, ki vjetemu sovražniku iztaknejo oči, nato pa ga v železni rešetki razkazujejo vriskajoči drhali. Ko sem lani bral, da je maročanski sultan tako napravil, sem se takoj spomnil nate . . . Mučiš me, ker

sem se vrnil k tebi ponižan in premagan . . . in ker veš, da se povrnem vselej, če me le v mislih pokličeš!“

„V nekaterih rečeh si bister in pameten!“ ga je pohvalila Fanny. „Tudi je lepo od tebe, da mi privoščiš malo čistega veselja. Kaj bi se ti razjokal od žalosti, če bi prišla ženska pred tvoje duri in bi tako trkala in prosila, kakor si ti trkal in prosil? Neizrečeno sladko bi ti bilo pri srcu, prav počasi bi srebal to sladkost, nalašč bi čakal ter se obotavljal, preden bi odprl! . . . Zdaj sem do kraja izpraznila ta sladki kelih, zadnja kaplja je ostala na mojih ustnih . . . vzemi jo!“

Nasmehnila se mu je tiho in toplo.

Ko se je Mira vrnila iz Vintgarja, je ležalo na njeni mizi tole pismo:

„Še poldrugo uro je časa; čez poldrugo uro pojde vlak. Mislil sem že, da bi se zaklenil v izbo in vrgel ključ skozi okno. Ali če bi to storil, bi trkal in klical, kakor strahopetec, ki je bil skočil v vodo, pa kriči na pomagaj. Tudi to sem namreč že mislil nocoj, da bi odvezal čoln ter se peljal na jezero, tja na levo stran, kraj otoka, kjer je najgloblje — ali trdno vem, da bi se vrnil, celó prav oprezno in varno bi veslal. Še poldrugo uro je časa. To čakanje in ugibanje pa je nepotrebno, je pusta laž; zato ker vem že

zdaj, da pojdem. Saj sem bil že ponevedoma položil uro na mizo, da bi ne zamudil.

Vse je tako, kakor sem vam pravil, Mira! Poslušali ste in razumeli, zato je odveč, da bi razlagal to svojo gnusobo. Vsako razlaganje bi bilo podobno opravičevanju; z opravičevanjem pa bi smešil sebe ter žalil vas. Kajti v njem bi bila predrzna misel, da sem vam storil žalost in da sem vam bil več, nego pesek na stezi.

Tako se je zgodilo, kakor sem v dnu srca slutil od začetka, slutil že takrat, ko je bila v meni šama čista ljubezen in ko sem prisegal sebi, vam in vsemu svetu, da je končano, pozabljeno, za zmirom izbrisano vse tisto, kar se je do tedaj imenovalo moje življenje. Zakaj vedel sem, kako sem slab in len: tako slab in len, da rajši drem-ljem v mokrem jarku, nego da bi veselo stopil na cesto in da iz same lenobe in nemoči rajši gledam v tla nego proti nebu.

Če zdaj ni bilo mogoče, da bi stopil na cesto, da bi pogledal proti nebu, ne bo mogoče nikoli več. Mira, to veste sami, saj znate brati žive knjige. Ko sem vas ugledal na verandi, me je vsega spreletelo, kakor bi spreletelo grešnika ob sodnikovih besedah: Svoboden si in čist! Oskrunjena lupina se je odluščila od moje duše; mislil sem visoko, kakor nikoli prej, čutil pri-srčno, kakor nikoli prej, gledal bistro, naravnost v solnce, v lepoto in večno mladost. Če je bilo mogoče, da sem se vrnil na tej poti, mogoče, da

sem od te luči odvrnil pogled — kje in kedaj bi še iskal milosti in pomoči božje?

Najhujše je, da ostane v srcu spomin, v spominu hrepenenje, kesanje in sram. Ni na svetu toliko greha, zlobe in nizkotnosti, da bi mogel vtopiti v tem jezeru en sam trenotek čiste sreče. Neskončno usmiljen je bil Bog, ko je prvemu grešniku zasenčil spomin; zakaj vedel je, da bi spomin na paradiž razgrizel človeku že do prve zarje srce in um . . .

Mislim, da vas ne bom videl nikoli več. Če bi vas srečal na cesti, bi najbrž skril obraz k zidu, kakor tisti moj nekdanji sošolec, ki je slaboumen in ga je sram ljudi. Kadar se boste spomnili name, si mislite, da ste spoznali norega človeka in nikar se ne smejte!“ —

Mira je pismo prebrala ter ga je prijela s palcem in kazalcem obeh rok, da bi ga pretrgala na dvoje. Nato je pogledala skozi okno, premislila se je ter je spravila pismo v miznico.

IV.

Jošt je stal v svoji delavnici in je slikal samo zato, da bi si razmajal roko, ki se mu je tresla zaradi prečute noči. Glava ga je bolela, delal je brez misli, brez veselja, komaj da je gledal. Ob takih dneh je slikal pokrajine, kakor jih v slabih posnetkih prinašajo časopisi za odraslo mladino: razpal mlin, srebrn potok, par borovcev v bližini,

snežniki v ozadju; ali kos jezera, ob jezeru bela steza, na stezi dvoje zaljubljenecv, v ozadju romantičen grad; ali devica, ki sedi na vrtu, drži v naročju roman ter gleda zamišljena v daljavo, vse skupaj s podpisom: „V svojem zatišju.“

Fanny je stopila k njemu.

„Kaj to pomeni?“

„To pomeni trideset goldinarjev za pijačo!“

„Ne, to pomeni vse nekaj drugega . . . ali ne gledaš?“

„Kako bi gledal in čemu? Zdajle se mi zdi, da sem gledal drugam, ne na to platno!“

„Prav res si gledal drugam, daleč si gledal! Odpri oči!“

Jošt je povetil roko, ki je držala paletu. Nenadoma je ugledal na platnu podobo blejskega jezera, kakor ga je videl z verande. Ali na platnu ni bilo ni diha tiste pojoče, trepetajoče lepote, ki je nekoč lila v njegove oči in v njegovo srce kakor luč iz nebes. Puste, dolgočasne barve so bile, brez svetlobe in brez življenja — podoba za odraslo mladino in za hišne posestnike.

„Kdo vraga je to napravil?“ je vzkliknil Jošt ter je v široki potezi prekrižal platno s kričečo rdečo barvo.

Fanny ga je prijela za roko.

„Saj je bila lepa podoba, nisi še lepše napravil!“

„Zate še ne, za tvoje slepe oči!“ se je zlovoljen okrenil Jošt. „Ali hočeš, da ti napravim polomljen mlin s potokom, ali nevihto v planinah, ali božičnico v snegu, ali devico z romanom? To vse bo še lepše, jokala se boš!“

Fanny je sedla na nizko otomano, s platnom pogrnjeno, in je prekrižala roke pod kolenom.

„Kdo ti je zdaj v mislih? Kakšna lica ima, kakšne oči in kakšne lase? In kako ji je ime? Izberi si lepo ime, ne spet kako Francko, Ano ali Mici . . . zadnjič si se bil že malo poboljšal; Mira je gosposko ime, čeprav ne vem, katero svetnico pomeni . . .“

Jošt je s temnim očesom gledal nanjo.

„Le dalje!“

„Hinavščina ima veliko obrazov, najlepšega pa ima tvoja! Morda še sam ne veš, kakšna cmerava hinavščina je to tvoje govorenje o duši, o čistosti in drugih cukrenih rečeh. Kakor mlečen fant, ki je bil skesan in truden prišel iz hiše vsega veselja, pa zloži pesem o vijolicah svoji ljubljeni devici na čast! O grehu govoriš kakor sam sveti Alojzij in če slišiš nedolžno kvanto, si zatisneš ušesa. In vendar je vse tvoje življenje ena sama dolga in debela kvanta! Tisti fant, ki me je sinoči vpričo tebe objemal in poljubljaj, ker je bil pijan, je bil v svojem srcu devetkrat čistejši od tebe. Kar je umazanosti v njem, je na jeziku; ti zaklepaš skrbljivo svoj polni skedenj, tvoj jezik pa je opran in spodoben. Ti nosiš čedno suknjo,

pod njo pa razdrapano srajco in pod srajco neumito telo; on ima belo kožo in čisto perilo pod zakrpano suknjo . . . Še ko si bil vroč od poženja, si rekel, da sem lepa in neumna. Jaz pa sem gledala skozi ključavnico v tvoje srce. Zdaj si zapiši, da niso vse debele ženske neumne!“

Sedel je na stolec pred zamazano podobo blejskega jezera in je uprl roke ob kolena. Na njegovih ozkih, upalih licih je bila globoka utrujenost, njegove oči so bile udrte in motne.

„Nikoli nisem rekel, da si neumna v teh rečeh, o katerih si govorila! Če bi življenje, kolikor ga je navadnega, nizkotnega in smradljivega, iskalo svoje posebne svetnice in priprošnjice, bi se napotilo k tebi. Nikoli ti nisem očital, da ne znaš čaja skuhati; ali zaradi tega vendarle o glasbi ne razumeš ničesar! Govori o smehu, o plesu, o poljubih in objemih, o posteljnem in o ženskem perilu in rad bom poslušal izvedenko; o Tizianu pa ne govori nikar!“

Fanny se je tiho smejala.

„Saj ne mislim o Tizianu . . . kdo je bil Tizian? O tebi sva govorila! Ali se ti ne zdi prav nič smešno, da človek, kadar poljubljuje — in poljubljuje s tako slastjo kakor ti! — vzdihuje in toži: O, kakšen grešnik sem! — In da pijanec, ko se je do dobrega napil, joka in tarna: O sramota, o greh! Nikoli več, nikoli več! — In da človek, ki se je bil do dobrega naužil življenja in vseh njegovih skritih sladkosti, vzdigne oči proti nebu

ter zahrepeni po nedolžnosti in svetništvu? — Nehvaležen si: to življenje, ki ti je tako milo in drago, da se ga oklepaš z obema rokama, zmerjaš s hudimi besedami, imenuješ ga zmoto, nizkotnost, greh in kaj še vse! Svoj prijazni dom preklinjaš, pa vendar hrepeniš po njem, vračaš se k njemu z urnimi nogami, če ga nisi videl mesec dni! In meni, siroti, ki sem ti bila postlala to mehko posteljo, kaj si mi že vse prerekel! Vlačuga mi praviš, pa se jokaš sam, namesto da bi se jaz jokala! Ali še nikoli nisi preudaril, da je vse, kar misliš, delaš in govoriš, gola sebičnost, da stojiš neprestano pred ogledalom ter objokuješ ponoči svojo dušo, podnevi pa svoje telo?“

Vstala je in je odprla duri.

„Marjeta! Vina prinesite! — Kako človeka utruji in užaja taka pravična pridiga!“

Hišna je postavila na mizico pred otomano steklenico vina in dvojce kozarcev.

„Veliko je bilo resnice v tvojih besedah!“ je rekel Jošt. Stopil je k mizi ter si je natočil; njegov obraz je bil pust in miren, skoraj zaspan. Ko je izpraznil kozarec, je sedel na otomano.

„Kaj torej misliš, Fanny? Kako bi napravil?“

„Kaj napravil?“

„Če je vse res tako, kakor si govorila, in podobno je: ali bi ne bilo vse nadalnje življenje, kakor da bi dan za dnem, noč za nočjo bral pusto knjigo, ki sem jo od kraja do konca pre-

bral že tisočkrat? Ali bi ne bilo boljše, to knjigo kratkomalo zapreti?“

„Prav ničesar ne boš napravil! Še suženj, ki dela dan za dnem eno samo delo, pusto, trdo in težko, še tisti suženj ne zapre knjige, kakor si rekel. Do svetopisemskega leta živi, se poti in strada, pa se boji smrti, kakor se je ti bojiš . . . Prav ničesar ne boš napravil!“

„Suženj, ki nikoli ni videl solnca in ga ne pozná, ne hrepeni po njem!“

„O nečimernost!“ se je zasmejala Fanny. „Suženj sanja o cekinu in tisti cekin mu je več nego tebi vse tvoje vzdihovanje, ki prihaja le iz pokvarjene krvi in oslabelih živcev! . . . Glej, že ves si truden: obraz se ti je postaral, oči so ti otopele, roke in noge se ti tresejo — kaj bo šele čez leto dni! Ako bi se še danes napotil v svet, čist zrak dihat, belih obrazov iskat, o nedolžni sreči sanjat — morda bi bile tvoje oči spet žive in svetle, kakor so bile, tvoja lica polna, lahek in svoboden tvoj korak. Toda ne pojdeš. In če pojdeš, se povrneš še bolj skesan in ponižen, kakor si se povrnil pred tednom dni! . . . Bral boš to pusto knjigo, dragi moj, bral jo boš, dokler ti sama ne zdrsne iz rok; in še tedaj boš poskušal mukoma, da jo pobereš, da pogledaš še enkrat tisto stran, ki jo znaš že zdavnaj na pamet!“

„Tudi to je resnica!“ je rekel Jošt. Vzdignil se je počasi, z upognjenim životom, bled in suh, kakor jetičen bolnik. „Če torej ni drugače, be-

rimo to knjigo! Ravnajmo se po Hamletovi modrosti: če pride jutri, ne pride danes, in če pride danes, ne pride jutri; vse je, da je človek pripravljen!“

Natočil si je drugi kozarec in ga je izpraznil, nato pa je omahnil, kakor onesveščen pokleknil prednjo, skril obraz v njeno naročje ter jecljal ihtoč:

„Fanny, Fanny! . . . Kaj si storila . . . kaj z menoj!“

Sklonila se je k njemu in ga narahlo božala z dlanjo po laseh, kakor jokajočega otroka.

„Ne jaz, ne jaz!“ je govorila z mirnim, toplim glasom. „Kaj nisi še spoznal, kako velika in močna je moja ljubezen? Trpela je smehljaje tvoje zaničevanje, tvoje sovraštvo, tvojo nezvestobo. Ali ni čakala nate dolge dni in tedne, ko si šel, da bi jo razglasil po svetu za nizkotnost in greh? Kaj te ni verno poslušala, ko si jo zmerjal za vlačugo, za golo telo brez duše in misli? Ali se ni udala tvojemu objemu, ko si bil še ves gorak in trepetajoč od tujih misli in od tujega koprnjenja? Kaj ti nisem bila zmirom tvoj pravi dom in tvoje pravo življenje? — Reci: o Mira, kaj si storila z menoj! — nato pa se me okleni ter me objemi, da boš miren in poto-lažen!“

V njenem toplem glasu je bil pritajen smeh, tudi njene ustnice so se narahlo smehljale. On se je z vlažnimi, zakrvavelimi očmi ozrl nanjo

in je videl, da je lepa. Vzdignil je roke, objel jo je krog vratu ter pritisnil njeno belo, mrzlo čelo k svojemu, ki je bilo potno in razpaljeno.

„Fanny! Ti usmiljena, blaga!“

„Čemu te genljive besede, čemu to solzno vzdihovanje? Tisoč ljudi živi tvoje življenje, pa so veseli in zdravi. Ti si jih časih ošteval, da so filistejci, da živijo v mlaki, brez misli, brez duše, brez hrepenenja . . . da takorekoč ne vidijo zvezd. Taki ljudje se vedejo prijazneje in ljubijo močnejše, nego med tisočnimi tisti godrnjavi pustež, ki sanja o zvezdah, zato ker gazi globlje po mlakah nego vsi drugi in ki v svoji nečimernosti še zaničuje poštene ljudi, ker se jim zdi nepotrebno in neslano, da bi sanjali o zvezdah . . . Oteri si oči, otrok, in umij se! S takim obrazom ne boš sprejemal nocojšnjih gostov!“

Jošt je vstal. Ona se je ozrla po stenah in je nenadoma vzkliknila:

„Glej, da mi še ni prišlo na misel! Mene si slikal zmirom vso golo . . . in s kakšnim nasmehom na ustnih! Tiste druge pa vise tam kakor svetnice, kakor same svete Neže in Matere božje! Slikaj me, kakor si naslikal Miro!“

Jošt se je nasmehnil.

„Povej sama, če bi bilo to mogoče!“

Ozirala se je po stenah, pomislila je, nazadnje se je zasmejala.

„Ne bilo bi mogoče! Ali rada bi vedela . . .“

„Zakaj da ni mogoče? Slikal te bom, kakor sem slikal Miro; potem boš videla, zakaj ni bilo mogoče!“

Spogledala sta se, nato sta se zasmejala obadva.

„Telo ni duša!“ je rekel on.

„Življenje ni vzdihovanje!“ je rekla ona.

Ko sta se objela, poljubila in poslovila, je šel Jošt počasi od stene do stene, od podobe do podobe. Trepetal je kakor v vročici, pobožal je obraz, ki ga je bil ustvaril sam.

„Zbogom, ti lepa, daljna, nedosegljiva! Zbogom, ti sanja nevtelešena! Ti moje zgodnje hrepenenje, zbogom!“

Legel je na otomano in je skril obraz v dlani. Pol je bilo v njegovem srcu resnične bolesti, pol samoljubne, komaj zavedne hinavščine. Še v solzah je mislil na vesel večer in na veselo noč, na svoje ljubice prešerni smeh.

V.

Predramil se je šele pozno popoldne, že blizu pod mrak.

„Kaj je bilo? Kako se je godilo?“

Vsa divja noč je planila pred njegove zgrožene oči, od studa in sramu ga je dušilo v srcu.

Obrazi pijani, v očeh in na ustnih umazano poželenje; brezsramne besede, ki so se proste prelivale iz ust do ust, kakor dežnica v dežnico;

nečisti poljubi, pohotni objemi — človek se je v vsi svoji skriti propalosti razgalil pred človekom in nikogar ni bilo sram, ker so si bili vsi enaki.

Odgrnil je okno, ali takoj je spustil zastor, ko je ugledal bleščečo večerno svetlobo na morju. Tako bi se človek upognjen in osramočen vrnil pred cerkvenimi vratmi, če bi občutil, da je nevreden in blaten.

„Kaj nisem rekel, da sem enak med enakimi, žival med živalmi? Odkod in čemu zdaj ta stud? Bodi, Fanny, kakor je rekla tvoja modrost: le utrujenost je po preobilo zaužitem grehu! Le zehanje po slabem spanju, le zlovoljnost po neprijetnih sanjah! In kadar se poleže ta utrujenost, ustavi to zehanje in unese ta zlovoljnost, tedaj bo vse kakor je bilo, nocoj kakor sinoči, zmirom kakor nekdanj! . . . Le tega ne vem, da se drugim ne zeha in da niso utrujeni! Drugače so ustvarjeni prav kakor jaz, nič bolj čisti niso in nič bolj umazani, žive tisto življenje, kakor ga jaz živim — le neprijetnih sanj nimajo, to je ves razloček. Nekaj je v meni, kar govori in šepetne brez nehanja; slišal bi to šepetanje, če bi si s prsti mašil ušesa. Blagor jim, ki igrajo brez šepetalca! Nihče jih ne moti, nihče jim ne sega v besedo, če igrajo neslano burko namesto tragedije, če se smejó, namesto da bi jokali, če imajo živalske obraze namesto človeških! Občinstvo se nič ne zmeni, najbrž mu je burka še ljubša od tragedije. Jaz sam stojim tožnojaden, jadnotožen junak

med veselimi maskami — občinstvo se smeje do solz, ker je prepričano, da se je bil ta junak nalašč in najimenitneje našemil. Kdo ve, če ne vidi občinstvo bistreje nego junak sam? Le smej se, Fanny!“

Ko se je pogledal v ogledalo, se je studoma okrenil. Lica so bila siva in nabrekla, ustnice zatekle, oči brez luči, v globokih jamah skrite.

„Maska tragičnega junaka, ki poje zamolklo pesem o deveti deželi, o kraljični belolični, o zvezdah, v nedolžnih očeh odsevajočih! . . Fanny, smej se do solz!“

V izbo je stopila Fanny, ogrnjena v dolgo pisano domačo haljo. Njena lica so bila sveža, njene oči svetle in žive; ni se ji poznalo, da je bila prebdela vso noč do jutra. Ko ga je ugleдалa, se je zasmejala na glas.

„Milost božja! Zdaj pojdi in se pokaži Miri, kakor si! Še lilijo vzemi v roko, nato poklekni prednjo ter zapoj milo pesem o zvezdah nebeških, nedosegljivih! Bog te bo videl in se bo smejal prvokrat v svojem večnem življenju!“

Jošt je molčal.

„Stavim, da več ne veš, kakšno slavlje smo slavili sinoči!“

„Kakšno slavlje?“ je vprašal Jošt z zaspanim glasom in je ni pogledal.

„Dve tretjini zarok je sklenjenih ponevedoma, ali v pijanosti, ali v nespametnem poženju, ki ne vprašuje za jutrnji dan; zato je

toliko nesrečnih zakonov na svetu. Midva pa se poznavata, poznata sva se že dodobrega, še preden sva se prvokrat videla; in tudi ustvarjena sva drug za drugega kakor . . . takorekoč kakor telo za dušo. Poročila se bova le zaradi svatbe!“

„Saj je vseeno!“ je rekel Jošt leno in mirno. „Kedaj bo poroka? Kako si naredila in ukazala?“

„Nisva se še domenila. Ko sva prišla do te stvari, je Maks tako zasmrčal v mojem naročju, da smo se zakrohotali ter pozabili na poroko.“

„Kateri Maks?“

„Saj sta bratovščino pila! Tisti Maks, ki že sedem let slika eno samo sliko, pa je platno še zmirom prazno. Jaz pa trdno verujem, da bo naslikal nekaj imenitnega . . . On je drug fant, nego si ti!“

„Kaj ga razodeva, da je večji od mene?“

„Že ta čednost, da je vesel brez slabe vesti, da se ne trka na prsi, kadar poljublja!“

„Da torej igra brez šepetalca!“

„Kako?“

„Brez šepetalca. Da namreč ne bulji v zvezde, kadar stoji v luži!“

„Meni pa se zdi, da bulji v zvezde samo tisti, ki stoji v luži. Saj sem ti že povedala, da je Maks čistejši od tebe . . . da so vsi čistejši od tebe! Ali se spominjaš, kaj ti je naširoko razlagal, preden se je zvrnil v moje naročje ter zasmrčal?“

„Kaj je razlagal?“

„Da nisi umetnik in zakaj da nisi! Zato namreč ne . . . vse to je govoril s tako lepimi in modrimi besedami, da sem jih komaj razumela . . . zato da nisi umetnik, ker nisi čist. In da zato nisi čist, ker si slabič! Slabotna cunja, je rekel, ki se prevrača v vetru in misli, da je ptič. On dela eno sliko že sedem let, pa je platno golo; ti si napravil v tem času tristo pisanih podob; pa vendar je on umetnik in ti nisi! Ker gledaš v zvezde, je rekel, da jih nikoli ne dosežeš; da jih doseže le tisti, ki ne misli nanje. Vse to ti je razlagal nadolgo in naširoko, ti pa si kimal ter si rekel, da je tako in nič drugače.“

„Ali naj bi se bil pretepal z njim?“

„Ne pretepal! Saj si ti sam vedel in vsi smo vedeli, da je govoril resnico, ki smo jo že zdavnaj poznali. Najbolj pa si jo poznal ti sam. Tolikokrat sem ti rekla, da te je sama hinavščina — celo v teh stvareh si bil hinavec! Pravil si, da slikaš za filistejce ničvredno šaro, kakor jo ljubijo in kakoršne so vredni; pisano šaro po dvajset do trideset goldinarjev. Še ponosen si bil, da slikaš tako šaro in si se bahal: Jaz vem, kaj je prava umetnost, kaj je resnična lepota, toda vam, bebcem, ne kažem tega bogastva, ki bi ga oskrunile vaše oči! Za vas dela moja roka, moja duša dela zame! — Nečimernost! Tvoja duša ne dela, temveč kleči v kotu in se joka, zato ker delati ne more. Slabše delaš, nego bi mogel, zato ker ne moreš, kakor bi hotel. Ti si kakor

slabič, ki se ne mara metati, da bi ne pokazal svoje slaboče!“

„Vso to modrost sem slišal sinoči; zdaj se spominjam. Čemu ponavljaš?“

„Mislila sem, da si pozabil, ker si bil pijan.“

„Ničesar nisem pozabil, posebno ne teh besed, ki sem jih slišal že zdavnaj, ne šele sinoči . . . Sam ne vem, čemu govore ljudje med seboj, čemu očitajo drug drugemu ter se žalijo po nepotrebnem. Kar je v očitanju pravice in resnice, občuti najprej in najbolj natanko grešnik sam; grenke besede so čisto odveč; kadar so pravične, ponavljajo le tiste besede, ki jih je tisočkrat govoril v svojem srcu sam; in če so krivične, padejo v pesek . . . Zatorej, če se ti zdi, govoriva rajša o poroki. Rad bi, da bi bila ta komedija kmalu v kraju; saj veš, da sem len!“

„O svatbi, misliš, da bi govorila! Svatba je poglobitna stvar!“

„Torej o svatbi!“

„In o potovanju!“

„O potovanju ne! Jaz ne pojdem nikamor!“

„Pojdeš! Na Bled!“

Jošt se je ozrl nanjo s pogledom polnim sovraštva.

„Kaj misliš? Kaj nameravaš? Rad bi vedel!“

„Z mano pojdeš na Bled! Jeseni je tam lepše, pravijo, nego spomladi! Saj si videl sam!“

„Kaj nameravaš?“

„Tudi Mira je še tam. Vsaj enkrat bi rada videla, v kakšne zvezde strmiš, zato da bi se ti nasmejala! Tvoj obraz bi rada videla in tvoje oči . . . smejala bi se, da bi me dušilo! . . . Čez tri tedne! V soboto cerkev, do nedelje svatba, v nedeljo na Bled!“

Jošt je legel na divan in si je položil roke pod glavo.

„Saj je vseeno! Stori kakor hočeš!“

„Prej mi še izpolni tisto obljubo . . . za poročni dar!“

„Katero obljubo?“

„Slikaj me, kakor si naslikal Miro!“

„Tudi to nečednost bom storil!“ je rekel Jošt z zaspanim glasom in je strmel proti stropu, kjer so bile naslikane velike rdeče rože. —

Tri tedne je samotaril v delavnici, ni govoril ne z nevesto, ne s prijatelji, komaj, da je slišal časih iz sosednje izbe smeh in petje in krik in zvok kozarcev.

Ko je dovršil svoje imenitno delo, ga je pokazal nevesti in prijateljem. Tedaj se je razlegel bučen krohot prav na cesto.

„Slava mojstru, ki je dosegel nedosegljivost!“

„Vlačuga z glorijo nebeško!“

„Svetnica s pohoto v očeh!“

„Alojzij v objemu prešestnice!“

„Vnebohod greha!“

Z mrkim, zlobnim smehljajem je stal Jošt med njimi.

„Ali veste, kdo mi je bil model?“

„Fanny!“ je vskliknil Maks.

„Ne Fanny! . . Naslikal sem po vesti in pravici svojo podobo!“

Fanny se je nagnila k njemu.

„Hotela sem, da bi jo tako ponižal, zato da bi bil moj na vekomaj! . .“

V soboto sta bila v cerkvi, do nedelje je bila vesela svatba, v nedeljo sta se odpeljala na Bled.

VI.

Opoldne, ko je sijalo visoko jesensko solnce, sta ugledala jezero pod seboj.

„Kolika lepota . . . mili Bog!“ je vzkliknila Fanny z bleščečimi očmi.

Ko sta slonela ob leseni ograji nad jezerom, je vzkliknila vdruživ:

„Kolika lepota!“

Jošt se je zlovoljen okrenil ter je šel počasi proti hotelu.

„Če bi to lepoto resnično občutila, bi ne kričala!“

„Saj sem vedela, kakšen bo tvoj obraz; zato sem kričala!“

Molče sta šla proti hotelu in se nista več ozrla na jezero.

„Ali že vidiš njen obraz . . . na tleh, kamor gledaš, ali na nebu, ali v tem svetlem zraku?“

„Vidim ga — v svojem srcu! —“

Po obedu sta se izprehajala kraj jezera.

Jošt se je ozrl nanjo z nelepim, zlohotnim smehljajem.

„Ni bilo pametno, Fanny, da si me vabila! Nisi vedela, kam si me vabila!“

„Pametno je bilo in vedela sem, kam sem te vabila! — Kje sta se shajala ponavadi, ti in Mira?“

Pokazal je z roko.

„Tam na verandi, na tisti rdeči, ki se koplje v jezeru!“

„Ob kateri uri?“

„Časih rano zjutraj, časih pozno popoldne, že pod mrak!“

„Pojdiva tja in počakajva do mraka!“

Pogledala sta si iz oči v oči; luč je bila v očeh in sama nista vedela, če je sijala iz sovraštva ali iz ljubezni.

Veranda je bila prazna; jesenski veter je otresal s kostanjev zlato listje, oral je v gladino jezera svetle brazde.

Jošt je pil nanagloma čašo vina in še drugo; kri mu je stopila v lica, luč v oči.

„Torej čakajva do mraka; tudi jaz bi rad! Govoriva naravnost; kaj bi se skrivala, ko se poznavata, kakor da je tvoje srce na moji, moje na tvoji dlani! Prišla si z menoj v ta kraj in ob tem času, da bi se vse do zadnjega izpolnilo in dokončalo!“

„Saj sem vedela, da si razumel! Govoriva kar naravnost, kakor si rekel, brez imenitnih besed!“

Ali si moj, ali nisi moj — to se razodeni še nocojšnji večer!“

Nasmehnila se mu je v lica, njene oči so bile otroške, nedolžno vesele, kakor nikoli.

„Tako namreč je: če si moj, si ves moj! Imej samo dvoje oči, dvoje oči zame . . . ne še par drugih, skritih, ki gledajo drugam! Prej si bil moj le na pósodo, le popoten gost. Rekla sem: Glej svoje zvezde, misli nanje, tudi razjokaj se njim na čast! Zdaj, glej, zdaj ne maram več takih puščobnih komedij; zdaj si moj! . . . Kako hitro se mrači; solnce je komaj še za ped nad goro . . . Ali je prihajala ob takem času?“

„Ob takem času je prihajala!“

„Čuj: če jo pozdraviš, kakor ne maram, da bi jo pozdravil . . .“

„Če jo pozdravim . . .“

Nasmehnil se je, ali vse telo mu je trepetalo.

„Kadar jo pozdraviš, se nasmehni tako zaničljivo, kakor si se zdaj nasmehnil!“

Čutil je, kako mu je polagoma legal hlad na lica.

Fanny se je igrala z drobtinami na mizi in se ni ozrla nanj.

„Rekla sem, da si zdaj moj na vekomaj — moj ali ne moj! Varuj se!“

„Čemu si me vabila? Čemu si ukazala?“

„Da se dokonča in izpolni!“

Ozrla se je pod kostanje in se je smehljaje okrenila k njemu.

„Tam prihaja!“

Jošt je prebledel; gledal je z motnim pogledom na svojo mlado ženo, ni se ozrl pod kostanje.

„Pojdiva!“ je prosil z zamolklim, udušenim glasom.

„Ne pojdeva!“

„Pojdiva! En sam trenotek je še . . . čas je še!“

„Ne pojdeva!“ je ukazala Fanny in je z bleščečimi očmi gledala nanjo, ki je prihajala bližje visoka in tiha, kakor nedotakljiva in nedosegljiva.

„Pojdiva!“ je šepetal Jošt; njegove roke, ki so ležale na mizi, so bile kakor voščene in in so se tresle.

„Zdaj je stopila na prag, vsa čista in bela, kraljica iz devete dežele, zvezda nebeška! Zdaj jo pozdravi!“

Z lahkim, mirnim korakom je šla Mira preko verande; ni se ozrla ne nanj, ne nanjo.

„Ni te spoznala!“

„Spoznala me je, še preden me je videla!“

Fanny se je sklonila k njemu; njen obraz je bil ves miren.

„Rekla sem, da naj se izpolni! Kadar jo pozdraviš in kakor jo pozdraviš, nisi več moj!“

„Ne več tvoj!“ je kakor v omotici ponavljal Jošt.

„In ne več njen!“

„Ne več njen!“ je šepetal komaj z ustnicami.

Mira se je bila naslonila ob ograjo; belota njenih lic, smehlaj njenih ustnic, tihi pogled njenih oči — vsa sama, kakor je bila, se je spajala s svetlobo večerne zarje, z lepoto neba in jezera.

Jošt se je oprl ob mizo z obema rokama in je vstal. Fanny je gledala nanj z napol zatisnjenimi, vprašujočimi očmi; na njenih ustnicah pa je bil zlohoten smehlaj.

„Pojdem!“

„Pojdi!“

Šel je bled, omahujoč; lasje so mu padali globoko na čelo, ovratnica se mu je bila razvozljala in mu je visela na telovnik. Ko je prišel do nje, se je napravil, da bi pokleknil, toda zgrudil se je truden in neroden na stol.

Ona se je ozrla nanj toplo, veselo in sočutno, kakor mati na otroka.

„Kod si blodil? Kako se ti je godilo?“

„Mira! Mira!“

Klečal je pred njenimi nogami in je poljubljal krilo na njenih kolenih.

Narahlo se je sklonila k njemu in ga je božala po kuštravih laseh.

„Saj sem vedela, da se povrneš! Čakala sem nate . . . za sinoči sem bila naročila voz, pa sem vedela, da prideš nocoj!“

„Mira! Mira!“

Vse njegovo telo je trepetalo in ihtelo.

„Vedela sem, da se povrneš ves ubog in žalosten . . . in tudi sem vedela, da pojdeš brez slovesa, ves upognjen in osramočen, kakor si šel!“

„Nikoli več, nikoli več! Ob tvojih kolenih umrjem!“

„Ozri se na ono stran!“

Ozrl se je kakor ponevedoma in je planil.

„Ni je več!“ se je smehljala Mira in je z usmiljenim pogledom gledala nanj, kakor je stal pred njo upognjen, siromašen in bolan. „Ni je več! Pojdi za njo; ali bodi njen, ali bodi moj!“

Počasi se je pogladil z dlanjo preko čela in je gledal na jezero.

„Zadnjič, Mira, sem videl jadrenico na tem jezeru; veter je bil tako močan, da se je prevrnila . . . jadra so pila vodo kakor vino . . . ampak tista dva človeka sta znala plavati!“

„Ti ne pojdeš na jadrenico, ker ne znaš plavati!“

Pogledal jo je z motnimi, zameglelimi in zakrvavelimi očmi.

„Poznaš me, kakor me ona pozna!“

Posegel je, da bi poljubil njeno drobno, tenko, belo roko; njena roka se je mirno in počasi umeknila.

Vstal je; neroden in upognjen je stal pred njo in je gledal v tla.

„Zbogom!“ je rekla Mira; luč v njenih očeh je bila zmirom bolj svetla in prešerna.

Jošt se je okorno poklonil ter je šel . . .

Ko je prišel do praga, je potrkal najprej zelo narahlo ter je pritisnil uho k durim.

„Fanny!“

V postelji je zašumelo.

„Fanny!“

„Kaj bi rad?“

„Odpri!“

„Rekla sem: razodelo se bo, kadar jo pozdraviš in kakor jo pozdraviš . . . razodelo se bo, če si moj, ali ne moj!“

„Tvoj sem, pred teboj klečim, pred tvojim pragom!“

Fanny se je zasmejala, smejala se je dolgo in zvonko.

„Nikogar nisi! Ne živ človek, ne živ angel — senca med obema!“

„Odpri!“ je prosil in klečal Jošt.

„Ne morem! Živ človek je pri živem človeku! Maks je pri meni!“

„Zbogom, Jošt!“ je zaklical Maksov prešerni glas . . .

— — — — —

S hitrim korakom, gologlav, zasopljn, na prsih napol razgaljen je prišel Jošt na drugo stran jezera, v belo hišo sredi vrta ter se je globoko poklonil gospodični Juli.

„Gospodična Julia, saj veste, da sva se poznala že zdavnaj in da sva se rada imela . . . to se pravi, da sem jaz vas rad imel. Zatorej ste vi edini človek na svetu, da vam povem

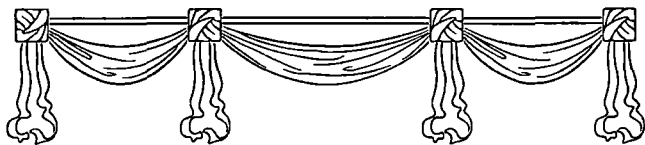
tisto skrivnost, ki mi je bila razodeta nocoj ta večer. Zadnjič sem bil namreč na solncu . . . ker sem tam doma, namreč na solncu . . . pa so mi rekli: Kaj hodiš tod, po teh svetih krajih, ko gledaš tja na tisto črno zemljo! — No, sem rekel, če je stvar taka, pa se napotimo na tisto črno zemljo! Prišel sem na črno zemljo, in kaj pravite, gospodična Julia, kaj se je tam zgodilo? Rekli so: Kaj pa ti hodiš tod, po tej črni zemlji, ko strmiš v tisto svetlo solnce in nisi v svojem srcu naš med našimi? Pojdi na tisto svetlo solnce! — Kaj bi zdaj, gospodična Julia? Nerodno je v zraku viseti, med solncem in zemljo, med svetlobo in temo, med voljo in močjo! Posebno nerodno pa je, če je človek sam . . . ne zamerite, gospodična Julia, ali bi ne hoteli viseti z menoj?“

Julia se je veselo zasmejala kuštravemu blebetalcu ter se je vrnila v hišo. —

Pozno v noč sta se v parku srečali Mira in Fanny ter sta se smehljaje pozdravili.

DANA.

I.

Kakor da jih je bilo obžarilo spoznanje iz nebes: vsi so bili očiščeni, polni vere in zaupanja. Oči so se jim svetile, mladost se je povrnila v srca.

Mladi niso bili več; življenje jim je bilo že potrlo telo in dušo, ostanki so se mukoma upirali spanju in smrti. Naključje je božja pest: v šop zgrabi liste, ki so rasli na enem drevesu in jih je bil veter razgнал in razpihal na vse strani . . . Spogledali so se in v tistem trenutku so občutili vso slast in boleost zdavnaj izgubljene, kakor nepošten denar zapravljenе mladosti. Oko se je odprlo, vsi zastori so se razmeknili, iz mraka laži, samoslepenja, nečimernе oholosti se je izluščila svetla resnica in vse je bilo jasno in razumljivo kakor trenotek pred smrtjo. V resničnem spoznanju pa je bridkost: moj Bog, kod sem hodil! In v resničnem spoznanju je zaupanje: še je mogoče, ni še prekasno! . . .

Petero sošolcev je bilo po dolгих letih združilo naključje. Drug je pogledal drugemu v ostarelo lice, drug je videl drugemu v dušo, videl na duši sajaste pege življenja.

Franc Kuštrin, uradnik, je rekel:

„Pravijo, da je prilagodenje greh. Jaz sem se prilagodil. Kako bi človek v stran iz te goste in zagozdene procesije, ki se peha in preriva po tej široki cesti, družba imenovani? Kdor hoče v stran in na svojo pot, ga pohodijo v kri in blato, še komaj da se dobro okrene... Očitajo mi, da sem se prelevil, da sem zatajil svoje prepričanje. Kdo se še ni prelevil in kdo še ni zatajil svojega prepričanja? Vsaj z eno besedo, vsaj v mislih ne? Poznam junake, ki se bijejo na votla prsa ter kriče o brezznačajnosti drugih ljudi. Poglejte jim natanko v lice, tem junakom! Ne sveti ogenj spoznane resnice, ogenj zavisti jim gori v udrtih očeh, ogenj mukoma pritajenega hlepenja po tistem drugem prepričanju, ki gospodari, reže kruh in postilja mehke blazine. Koliko jih je, ki bi radovoljno uživali slast trpljenja zaradi pravice, mučencev, ki bi trepetajoč od verne radosti gledali svojo kri?.. To radovoljno trpljenje, to junaštvo — kaj je drugega, nego očitna želja po uživanju gospodstva ter skrita želja po maščevanju? Nekega učitelja so preganjali, da se je človeku smilil; navsezadnje so bili preganjalci premagani in zmagoviti preganjanec jih preganja s škorpionji. Križ se je vzdignil do nebes in

grmade so vzplamtele pod njim. Grmade so ugasnile, na žrjavico pa so nemudoma postavili giljotino . . . Mnogo sem preslišal grenkih očitkov in nisem vedel, kako bi odgovarjal. „Prodal si se, za kruh in mir si se prodal!“ tako pravijo dandanašnji. Ali naj porečem: „Resnično, za kruh in mir sem se prodal — toda razložite mi, odkod ste vi prejeli kruh in mir, da hodite še med nami živimi? Družba je ena sama obednica in nič važno ni, iz katere sklede zajemate!“ Rekli bi, da sem zatajil ideale, da govori nesramna, gola sebičnost iz mojih ust. Jaz pa čutim, kadar sem sam s svojim srcem in s svojo mislijo, da je čista moja vest, nič manj čista, kakor je bila v mladih dneh; le mirnejša je. Življenje brez greha zoper svojega bližnjega — to je vse; in trdno bom stal pred vsakim sodnikom!“

Marko Barjanec mu je žalosten pogledal v oči:

„Preden pa si dosegel to modro spoznanje: ali te nikoli ni spreletela volja, le v sanjah recimo, ali v prešernosti, da bi se okrenil, uprl se navalu, tudi če te potisnejo na kolena, z glavo ob tla?“

„Časih . . . Kakor me je časih ob morju obšla razposajena misel, da bi ga preplaval do one strani, ki je nisem videl. In plavati ne znam . . .“

Nato je rekel Marko Barjanec, učitelj:

„Jaz sem mislil, da znam plavati . . . Kolikor daleč se spominjam v mladost, sem bil vaje trdega dela in črnega kruha. Kaj, sem si

misli, gloji to skorjo, kakor si jo glodal! Globoka vera je bila v mojem srcu, da je življenje le tedaj resnično življenje in človeka vredno, če koristi človek svojemu bližnjemu po svoji moči, vesti in pameti. Da naposled ni prah in pepel, komaj še hrana vrbi in sok potočnicam, temveč da živi stokratno življenje v srcih, mislih in delu vrstnikov, ter da v prihodnosti, nepoznan po imenu in licu, raste in se pomlaja od rodu do rodu v tisočernih mladikah. Za tako ceno bi bilo vredno živeti ob kropu in črnem kruhu. In živel sem . . . Saj veste, kako se vrše te zgodbe, ki so tako dolgočasne, ker se ponavljajo od dne do dne in se bodo ponavljale do Matjaževih časov. Trpljenje samo je slast človeku, ki je pripravljen nanj. Ali za trpljenjem hodita utrujenost in gnus; in kar je najhujše: hodi dvom. Zmrzaval sem v hribih, lačen sem bil in žejen, požiral sem grenke od vsakega pijanca, tudi tepen sem bil in opljuvan — kaj vse tisto! Ob uri utrujenosti in gnusa pa sem se napotil k tistim imenitnikom, ki so takrat nosili bandero svojega in mojega prepričanja. „Pomagajte mi,“ sem rekel, „zakaj truden sem! Recite besedo, ki me povzdigne in osrči!“ Imenitniki pa so rekli: „Kaj se ti, sirota nebogljen, siliš v stvari, ki te ne brigajo! Kaj se mučiš, da bi sam preobrnil to skalo, ki je mi imenitniki ne moremo? Sedel bi bil v kotu, glodal svoj črni kruh ter molčal! Pojdi v božjem imenu in skrij se; drugih skrbi imamo, da bi

raziskavali tvojo žalost!“ Tako so govorili imenitniki, jaz pa sem šel in sem pomislil v svojem srcu: „Če je res to moje trpljenje brez koristi užito, ali ni vse moje življenje kakor pusta komedija, ki se ob smehu in ploskanju občinstva konča s samomorom klavnega junaka? Komedija brez namena in pomena; nič več ne besede, ne misli o tistem stokratnem življenju, o tisočerihih mladikah! Jaz sam ne preobrnem te skale in če jo privzdignem le za silo, me zdrobi pod seboj, kakor jih je zdrobila že strašne tisoče, ki so poginili brez glasu in spomina!“ Tako sem pomislil. Zdaj uživam bel kruh, izprehajam se po zeleni dolini in kadar sem truden, ležim na mehki postelji. Tudi oženil sem se in imam troje ljubeznivih otrok. Svet hodi po svojih potih, kakor je hodil; ne zmeni se ne za mojo nekdanjo žalost, ne za mojo zdanjo radost; in tudi jaz se ne zmenim zanj . . . Le časih . . .“

„Kaj je časih?“ je vprašal Tone Štefin.

„Časih se mi zazdi, da so bili lepi in visoki tisti dnevi trpljenja in sanj . . . in da nosim to svoje novo prijazno življenje kakor kamen okoli vratu . . .“

Nato je rekel Tone Štefin, mlad profesor:

„Jaz še nisem občutil, doslej še ne, da bi mi bilo to novo prijazno življenje kakor kamen okoli vratu . . . Pred desetimi ali dvanajstimi leti smo bili sami uporniki, prenavljalci in preosnovalci. Čista je bila naša misel, velik je bil naš

razum. Res, velik je bil naš razum: kakor človek, ki pregleda obzorje, smo zgrabili celoto in se nismo brigali za stike in zveze, za podrobnosti in malenkosti. Vedeli smo, kakor vemo tudi dandanašnji, da stoji ne le naša kultura, temveč vsa naša družba na gnilem tramovju. Ni se nam torej zdelo pametnega in poštenega človeka vredno, da bi stopil na te gnile tramove, kakor stopajo drugi, ter pomagal zadelavati razpoke in mašiti vrzeli v tej stavbi, ki je prokleta . . . Jaz sem bil mlad profesor in drugega nič, pa sem si mislil: na svoji lehi opraviš svojo sveto dolžnost! Komaj sem bil razustil to svojo nameru, so se mi smejali prijatelji in neprijatelji, učenjaki in neučenjaki, učenci in učitelji. In kmalu sem spoznal sam, da je lažje prebuditi kralja Matjaža, nego spraviti v abecednik najpohlevnejšo novotarijo. Razvija se namreč zmirom samo razum, nerazum pa ostane kakor je bil. Najhujša vojska je vojska zoper nerazum: zaluči sulico, pa odskoči od črnega kamna ter se ti vrne v srce. Še komaj so zaslutili, da se pogovarjam z visokimi idejami, so me gledali postrani. Zakaj najboljše je, da se ukvarja človek z ovratnicami; z otroki že skoraj ne . . . Nisem se tako zgodaj udal; mlad sem bil. Toda poslušal sem in sem gledal in sam nisem vedel, kako je polagoma lezel polžji strup v moje srce. Ni se zgodilo v enem dnevu, tudi ne v enem letu . . . še zdaj ne vem, kako da so mi tisti blagi časi kakor napol po-

zabljena ljubica. Zdaj tarokiram, pijem, dolgočasim svojo ženo, zmerjam svoje otroke, kadar so preglasni . . . in prav zares ne vem, kako se je bil pričel in kedaj se je završil ta čudni preobrat. Nič težko in nič sramotno se mi ne zdi to življenje . . . Le časih . . .“

„Le časih?“ je vprašal Jože Martinec.

„Le časih, kadar sedim že napol v spanju in mi pod svetilko pade knjiga iz roke, se spomnim na tiste lepe, lepe, lepe čase, ko je človek zardel v lica, če je mislil na prihodnost, na čisto bližnjo, s predrzno desnico dosegljivo prihodnost! Ni mi takrat veselo pri srcu . . .“

Nato je rekel Jože Martinec, mlad zdravnik:

„Vse bi bilo dobro in naravno: kri se prenavlja zmirom bolj počasi, umiri se in poleni. Misel se je zasopila, hodi s tresočimi koleni, časih tudi posedi na kantonu ob cesti. Ali spomina bi ne smelo biti. Saj smo bili iznašli mnogo-tero zdravil in kapljic zoper hude spomine, pa smo se varali; in še bolj bridko je: vedoma in radovoljno smo se varali. Izkušnja, spoznanje, modrost — mili Bog, vrni nam čisto spoznanje mladosti! Temu spoznanju, ki smo ga dosegli v trudnih letih, se pravi slepilo. Ne pomaga nič: mladost je živa in se vrača v najbolj odkrito-srčnih urah, trd in strog sodnik. Takrat je ves naš zadovoljni in debeli zasmeh le petje otroka v gozdu. Mladost pride in izprašuje: kaj si storil z bogastvom, ki sem ti ga dala? Koliko jih je

med nami, ki ne bodo povесili glave? Vsak je zapel svojo pesem; besedilo je bilo malo drugo, melodija pa je ena sama. Stara melodija, ki se pričinja s porogljivim, bahato zreim smehom ter se konča s kesanjem in s trkanjem na prsi... Resnice krščanskega nauka spoznava človek, kadar je prepozno. Ko sem bil še otrok, nisem razumel, kaj so „nestorjena dobra dela“. Prvikrat je človek oskrnil svojo mladost, kadar je prvikrat molčal, ko mu je srce ukazovalo, da naj govori. Iz živalske sebičnosti se je rodila strahopetnost. „Kaj me briga! Kaj bi se vtikal v stvari, ki mi ne koristijo!“ Tako smo rekli in smo se redili. Stara je ta modrost, narod jo je sprejel med svoje zlate resnice: „Ne praskaj se, kjer te ne srbi!“ O, tudi preprosti narod je že toliko učen, da uvažu je in spoštuje debelost skopcev. „Ne praskaj se, kjer te ne srbi!“ In če te vendarle srbi, reci, da te ne! . . . Po teh naukih smo živeli in nocoj, ko si gledamo iz lica v lice, nas je sram. Zatorej pijmo in pojmo, da zalijemo in prekričimo to sovražno vest!“

Natočili so si kozarce in so trčili.

Štefan Bratina je trčil z njimi, na to je izpregovoril:

„Dajte, bratje, da vam še jaz povem svojo zgodbo; čudna je, toda resnična 'od kraja do konca!“

II.

„Ko sem bil še mlad, zelo mlad, sem ležal nekoč znak v travi in sem gledal v nebo. Večerrilo se je, zarja je bila še vsa rdeča in žareča, jaz pa sem že videl zvezde. Zmirom je bila moja nesreča, da sem videl stvari, ki jih drugi ljudje niso videli. Časih take stvari, da me je bilo sram, razodeti jih; in če sem jih razodel, so se mi smejali.

Med zvezdami sem ugledal ženski obraz. Tako lep je bil, da ga ni mogoče popisati. In kakor sem bil mlad, sem spoznal z vsem svojim srcem in z vso svojo mislijo: ne miru in ne sreče ne bo zame, dokler te ne dosežem. Če te ne dosežem, kakor si in kjer si, bo greh in zmota moje življenje. Zato te poiščem, pa če bi moral z golimi nogami do samih zvezd.

Komaj sem takó prisegel in obljubil, se je prikazala visoka senca pred menoj. Noge so stale v dolini, temna glava je bila v večerni zarji. Prijela me je za roko in šel sem z njo v dolino. Globoko sem šel, prav v temni mrak vrtov in gajev. Tam je domovala prešestnica, ki ni bila ne lepa in ne mlada. Živožareče oči je imela in polne, bele roke. Nikoli prej nisem bil tam; kadar sem šel mimo, sem povetil glavo. Zdelo se mi je, da je tista hiša zakleta.

Slonela je ob oknu.

„Kod pa ti hodiš, da te nič blizu ni?“

Šel sem po škripajočih lesenih stopnjicah; tema je bila in tipal sem z roko ob vlažnem zidu. Nad stopnjicami so se odprle duri in zasijala je svetla bela luč. V tej svetli beli luči je stala ona in zdela se mi je čudežno lepa. Ko sva sedela za mizo, mi je natočila v kozarec črnega vina; še zdaj mi zagreni v ustih, če se spomnim na tisto črno gnojnico; takrat pa sem bil ves omamljen, zakaj takrat še nisem bil vajen ne vina in ne ljubezni. Ko sem izpil, se je prislonila k meni in me je objela krog vratu s tisto polno belo roko . . .

Več ne vem, kako sem se vračal domov; mlad sem bil, zato sem ves trepetal od sramu in bridkosti. Doma sem natihoma odprl duri in sem se ozrl po izbi. Na mizi ob oknu je gorela sveča, za mizo je sedela mati in je dremala. V blede luči je bil njen obraz ves mrtvaški, toda lep je bil — tisti obraz je bil, ki sem ga videl med zvezdami; le oči, tiste jasne globoke oči so bile mrtve in smehljaja ni bilo na ustnih. Takrat me je spreletela boleost, kakor je nisem občutil nikoli prej, ali pozneje še mnogokdaj.

Tako se je zgodilo tisti večer, ko sem bil ugledal prvikrat svoje hrepenenje in svoj cilj.

Kadar se je človek prav do dna ponižal in prav do vrha oblatil, tedaj pravi, da je spoznal življenje ter razkazuje svetu svojo blatno suknjo. Vest je hudo natanka, učenjaki ne bodo iznašli imenitnejšega instrumenta; ne izpregleda ničesar

in ne pozabi ničesar, pravičnejša je od ogledala samega. Uboga nespametna pamet se trudi, da bi jo preslepila, ali vsaj preprosila. Pamet pozna veliko lepih in blagozvočnih besed: uživanje mladosti, spoznavanje življenja, uvaževanje razmer — bogat in prebogat je slovar, kadar je treba ukaniti vest. Ali vest je neusmiljena in je močna. Oj siromak, kako si spoznaval življenje? Poglej se v ogledalo, da povesiš oči! Zatajil si lepoto in resnico v svojem srcu, zato ker si bil preslab in prebojazljiv, da bi po strmem potu dosegel to lepoto in resnico! Ostal si v dolini, ker si nisi upal na goro, pa se v svoji tenkonogi strahopetnosti posmehuješ mladim popotnikom! Poglej se v ogledalo! Z množico hodiš, v množico siliš — ne zato, ker spoštuješ to množico, temveč ker te je strah samega! Razvil si se z duhom časa, zato si se razvil, ker bi te bili drugače s palico razvili! In vsa tvoja modrost in zrelost je le globoka, grenka, večno grizeča zavest, da si iz nemoči in bojazljivosti zatajil lepoto in resnico v svojem srcu! . .

Vse to sem vedel že zgodaj, slišal sem svojo pravično vest že tisti večer, ko sem bil prvikrat ugledal svoje hrepenenje in svoj cilj in ko sem oboje prvikrat zatajil.

Stara stvar je, da sentimentalno zaljubljeni mladeniči najhujše kvantajo. V srcu sanje o lilijah in vijolicah, o belih licih in nedolžnih očeh, na jeziku robate bezniške besede. Puste bajke so

bili razpredli o mojem življenju, ali odkritosrčno rečem, da sem bil v svojih najbolj skritih mislih čist in brez zlega. V tej besedi ni samoslepenja; veliko jih je, ki so se zadušili v blatu, pa je šla njih duša neoskrunjena k Bogu . . . Stopil sem nekoč na gostilniški vrt. Prelep spomladanski dan je bil. Vejevje se je razmikalo v vetru in srebrno bleščeči žarki so lili na široke bele slamnike, na bele bluže, na svetli pesek. Pod ko stanjem sem ugledal obraz, kakor sem ga videl prej le enkrat v življenju, le visoko med zvezdami. Tisti večer nisem videl drugega ničesar več. Nebeška svetloba je bila v mojem srcu; očiščen sem bil v svojih mislih, blagoslovljen v svojem upanju, nikjer ni bilo več plotov, da bi jih ne preskočil, ne klancev tako strmih, da bi z veselim korakom ne prišel do vrha. Občutil sem vso srečo pogumne mladosti, spomladanskega solnca in čiste ljubezni.

Bilo pa je vse to ob tistem strašnem času, ko je bilo moje življenje hujše od življenja desetega brata, ki roma lačen in žejen od vasi do vasi, nikjer pozdravljen, od nikogar ljubljen, od vseh zaničevan. V enem samem hipu je izginila vsa strahota, utonila je kakor senca v luči. Moja prihodnost je bila strm klanec, s kamenjem posut in z robidovjem zastražen — nenadoma je bila pred menoj gladka bela cesta, život se je zravnal, korak je bil lehak in spočit, vsi cilji so bili čisto blizu, sami so mi prihajali naproti.

Godba je igrala na vrtu. Igrala je najbrž valčke in koračnice, kvečjemu še sentimentalno melodijo iz pozabljene opere; meni pa se je zdelo, da poslušam svoje sanje in svoje misli, svojo ljubezen in svojo srečo, vso vere in solnca polno pesem svoje prihodnosti.

Ko se je mračilo, je vstala. Pozdravil sem jo, pogledala me je začudena, nato se je nasmehnila in je šla dalje.

Kaj pravite, kaj sem storil tisti večer?

Šel sem v mesto ves omamljen, v meni je zvonko in zmagoslavno prepevala pesem o prihodnosti. Pred mestom, tik pred napol dozidano dolgočasno hišo se je spustila od neba silna senca, noge globoko v cestnem prahu in mraku, temno glavo v ugašajoči večerni zarji. Prijela me je za roko in kakor me je vodila, tako sem hodil z njo. Hodil pa sem po najbolj umazanih, zasmrajenih in zakajenih krčmah, kvantal sem z izžetimi, brezsravnimi ženskami, poljubljal sem jih na lica, na ustnice in na prsi, tudi oskrunjene roke sem jim poljubljal ter sem jim navsezadnje prisegal ljubezen. S pusto glavo in zalitimi očmi sem se vrnil zjutraj domov.

Ko sem stopil v izbo, so se mi kolena zašibila od groze; ugledal sem sebe in svojo sramoto, kakor da sem se bil smrti same dotaknil z licem ob lice. Za mizo je sedela moja mati, ki je bila takrat že tri leta v grobu. Črno je bila oblečena, sedela je vsa upognjena, kakor da bi

dremala, lica je imela skrita v dlaneh. Njen obraz je bil bled in lep, kakor sem ga poznal in ljubil, toda bil je mrtev, mrtev; njene oči so gledale globoko in tiho, toda bile so mrtve, mrtve. In ko sem zastrmel nánj v strahu in sramu, je bil obraz ves podoben tistemu, ki sem ga videl nekoč visoko med zvezdami; in ves podoben je bil tistemu, ki sem ga videl zvečer pod kostanjem in ki se mi je bil ljubeznivo nasmehnil; le smehljaja ni bilo več na ustnih. Vzkrikniti sem hotel, glas pa ni mogel iz stisnjenega grla. Podoba je izginila, kakor izginejo sanje; utopila se je v lastno senco. Jaz pa sem vedel, da niso bile sanje in da tudi moje oči niso lagale.

Nekaj dni pozneje sem videl tisto žensko, od daleč sem jo ugledal v svetli gneči; skril sem se v vežo, da je šla mimo . . .

Ob tistih časih, v mladostnih letih, smo mislili, da je trpljenje zaradi pravice največje zasluženje pred Bogom. Jaz sem ga iskal, naravnost pohlepno iskal tega trpljenja. Že v zgodnji mladosti sem sanjal o junaških delih, o krvi, preliti za blagor človeštva . . . Ni še davno, ko sem šel počasi po predmestni ulici. Prišla mi je nasproti gruča ljudi, ki je kričala vsevprek ter se preri-vala, gnetla in suvala. Zmirom večja in gostejša je bila gruča, kričanje in vpitje zmirom zaglušnejše. Obrazi ljudi, moških in žensk, so bili zaripli, temni, neizrečeno surovi in živinski. Dolgo nisem razložil, čemu in odkod ta divja gonja na očitni cesti in ob

belem dnevu. Nazadnje sem ugledal sredi gruče mladega fanta, skoraj še otroka. Bos, golorok in gologlav je bil, drobno telesce je bilo sključeno do pasu, pod pazduho je tiščal hleb kruha. Obraza nisem natanko razločil, zakaj ves je bil s krvjo polit. Težke pesti so padale kakor kladiva na glavo, na tilnik, na stisnjena ozka pleča. Otrok se je opotekal, toda padel ni; rekel ni besede, tudi jokal ni, ali pa ga slišal nisem iz krika in kletev in pridušanja. „Tat . . . tat . . . tat! Seme tatinsko! Hudičev otrok! Zgodaj je začel! Ná . . . ná . . . ná!“ . . . Težka kladiva so tolkla neprestano. Že mi je bilo, da bi planil med nje, da bi jim zaklical: „Ljudje božji, kaj počenjate! Usmilite se otroka, lačen je bil!“ . . . Toda nisem planil mednje in tudi zaklical nisem. Da sem to storil, bi se bili obrnili zoper mene, opljuvan, osuvan in tepen bi bil, morda bi bili celo pustili otroka ter pozabili nanj, ali pa bi me bili gnali z njim, mene, zaščitnika tatov in tatinstva. Stal sem kraj ceste, zbesnela procesija pa je šla dalje, izginila, utihnila je v prahu in kletvah . . . Zaradi ene same žale besede, ali morda zaradi enega samega udarca sem molčal, ko bi bil moral kričati. In jaz sem iskal, pohlepno iskal trpljenja za pravico! Da sem živel v židovskih časih, bi bil učenec Kristov, že zategadelj, ker je oznanjal trpljenje za krivico in ker je radovoljno sprejel svoj križ. Ali dobro vem, da bi ga bil zatajil, molče bi bil stal ob njegovi križevi poti in bi ga ne bil

pozdravil, zato da bi me beseda ne izdala. Vsak Peter je zatajil svojega Krista, vsak se je kesal ter je zatajeval dalje brez nehanja in z obilnim kesanjem . . .

Da bi se izgubil, sam sebe zaglušil, sam nase pozabil, sem se nameraval utopiti v očitno delovanje za svojega bližnjega, torej v tisto življenje, kjer vlada beseda namesto misli, kjer pred truščem in vikom trepetaje bežita resnica in vest. Ali kmalu sem spoznal, da je tudi za laž, krivico in zavedno sebičnost treba moči in ne samo nepošteno volje. Slab lažnjivec je, kdor zardeva ob lastnih lažeh. Zardevanje ga ne časti in mu ne koristi. Lažnjivec bodi trd, neizprosen, moč jeklen; ljudje ga občudovaje spoznavajo za lažnjivca ter ga venčajo. Strahopetni napollažnjivci so njegovi zaničevani sužnji, poklicani, da mu služijo ter da oznanjajo njegovo slavo. Ne dá se viseti med nebom in zemljo; ne da se gledati v svetle zvezde in hoditi varno skozi mrak dolin. Obupa naj, skrije se naj, kdor ne more vse do konca zatajiti svoje mladosti in spomina nanjo, kdor ne more pozabiti, da je videl nekoč visoko med zvezdami svoje hrepenenje in svoj cilj . . .

Komu se še ni zgodilo, da je ob jasni uri ugledal brezdno tik pod seboj in da se je trepetaje zavedel: nekoč treščim vanj, ali vedoma, ali ponevedoma; in zato je boljše, da planem vanj vedoma ob tej jasni uri? Morda se združita nebo

in zemlja v poslednjem hipu, v padcu samem? Morda je v smrti utolaženo in dopolnjeno vse hrepenenje? Ko sem ugledal tisti beli obraz med zvezdami — ali nisem zahrepenel po onstranskem življenju, po življenju brez teže telesa? . . . Tako sem mislil v svoji skeleči bridkosti, v spoznanju svoje strahopetnosti in nemoči. In napotil sem se, da bi storil po svojih mislih. Moje življenje ni bilo več vredno kaplje vode ne meni in ne drugim . . .

Tik kraj svoje rame sem slišal njen glas in sem ga takoj spoznal. Ne v sanjah ga nisem slišal in ne v blodnji, moje telesno uho ga je slišalo, čist in razločen je bil.

„Kod hodiš?“

Ime ji je Dana. Tri leta je že nisem videl. Odmikala se mi je v spominu zmirom dalje, njena podoba je bila zmirom čistejša in svetlejša, zmirom višja, med zvezdami bleščeča. Spominjal sem se nanjo s tisto bridkostjo in s tisto ljubeznijo, kakor na mladost in na domovino.

Blažena ura povišanja in očiščenja!

„Saj še ni prepozno! Dokler jo vidim nad seboj, in če je tisoč let hoda do nje, še ni prepozno! Dokler je še hrepenenje v mojem srcu, ni prepozno! Otresem od svojih čevljev ta prah nižin, od svoje suknje to blato blatnih dni, pa vzamem romarsko palico ter se povrnem v svojo mladost, kolikor dolga je cesta in kolikor strma je pot!

In res sem se bil napotil v domovino še tisti dan in že nocoj bom gledal svojo mladost. Kakor v cerkev pojdem, po odvezo in blagoslov. Moč je zdaj v meni, kakor je nikoli ni bilo. Trikrat že se mi je približala senca, iz meglá v nebo kipeča, trikrat se je sklonila k meni in me je vabila; trikrat sem ji pobegnil. Z menoj je bila Dana, moja mladost!“ —

Tako je govoril Štefan Bratina. Prijatelji so gledali nanj s strmečimi očmi. Upognjen je bil, suh in bled, v njegovih očeh je bila bolezen, na upalih licih spomin trpljenja. Oblečen je bil v ohlapno tenko suknjo, redki lasje so mu viseli na čelo; govoril je hlastno in sunkoma, nikomur ni pogledal naravnost v obraz.

Zdravnik je vrtil kozarec v roki in je gledal na mizo z napol zatisnjenimi očmi.

„Nikamor ne pojdeš . . . in če pojdeš, ne prideš!“

„Pojdem!“ je vzkliknil Štefan Bratina in je vstal.

„Mrači se že zunaj . . . ostani in pij!“

„Ne bojim se mraka, več se ga ne bojim!“

Šel je brez slovesa.

„Bog sam vedi,“ je zavzdihnil zdravnik, „ali res živimo v dobi sebičnežev, strahopetnežev ter jokavih norcev? . . .“

III.

„Zgodaj je še!“ je pomislil Štefan ter se je izprehajal po ulicah, ki so mu bile vse napol tuje. Tri dni je bil v domovini, ki mu je bila dolgo let tako daljna kakor mladost. In mladost in domovino je gledal kakor skozi motno steklo.

Srečal je znanca, ki mu je bil nekoč prijatelj in tovariš.

„Ej, vraga, Štefan Bratina, kaj si res ti?“

„Čemu bi ne bil?“ se je čudil Štefan in je bil užaljen.

„Čemu da ne? Pogledal sem te pa sem mislil, da si deset let spal . . . da hodi po ulicah spomin davnih časov. Ne zameri!“

Štefan ni zameril, toda obšla ga je huda misel.

„Kaj je res, da sem stal ves čas na enem samem mestu in da sem bil se zagrizel sam vase, ko so šli drugi dalje, v drugo dobo in v drugačno življenje?“

„Hodil nisi, živel nisi, razvijal se nisi!“ je rekel tovariš.

„Ah, tisto . . . razvijal!“ se je nasmehnil Štefan in je zamahnil z roko. Pogledal je tovarišu v lice ter je videl, da so lica polna in zdrava, da gledajo oči mirno in zadovoljno.

„Nisi posegel v zvezde, še segal nisi mednje!“

„Kaj da nisem?“ je vzkliknil tovariš in je strmel osupel za Štefanom, ki je dolg in suh zavil v drugo ulico.

Štefan pa je bil vesel in ponosen v svojem srcu.

„Pokažem Vam, da je človeku mogoče, doseči cilj svoje mladosti, ravnati se po tisti nezmotljivi resnici, ki ima zapisane svoje postave v srcu samem. Pokažem vam, da ni daleč do zvezd, ki ste jih zatajili iz lenobe in iz strahopetnosti!“

Srečal je drugega tovariša in komaj da ga je spoznal. Nekdaj veseli fant, ki je govoril glasno in hodil urno, se je držal čemerno ter je stopal z lesenimi, odmerjenimi koraki. Postrani se je ozrl na Štefana in se je narahlo nasmehnil. Za odzdrav se je dotaknil klobuka s prstom, že se je bil napol okrenil, da bi izpregovoril, nato se je premislil ter je šel dalje. Štefan pa je slišal in razumel neizgovorjene besede.

„Kako je? No, saj vemo, kako je . . . pravili so že veliko in marsikaj! Življenja nikoli nisi smatral za resno . . . mi ga smatramo za resno!“

„Sirota!“ je pomislil Štefan. „Sirota, še hianec ne! Sram ga je mladosti, sram predrznih upov in visokih ciljev . . . sam ne ve, kaj je izgubil in kaj je zatajil! Dokler je bil poskočen in prožen njegov korak, njegovo srce pogumno in veselo, ni smatral življenje za resno; zdaj ga smatra za resno, njegov obraz je pust, njegov korak lesen in trd, njegovo srce prazno. Oj žalostna resnoba! Povišal se je v spoznanje ter se je ponižal med živali!“

Srečal je v temni ulici tretjega tovariša. Zabuhel in zalit je bil v obraz, oblečen je bil malomarno.

„Kod hodiš, kako je?“ ga je vprašal Štefan.

„Kako bi bilo? Človek je zato na svetu, da žre; vse drugo naj me pokonci v úho piše!“

In je šel dalje.

„Ta je povedal po pravici!“ je pomislil Štefan. „Ker je vedel, da je slab in strahopeten, se je udal brez dolgega premišljevanja, se je zavedno poživinil. Ni ne jokal, ne modroval, ne se izgovarjal. Ni stopical plaho in oprezno skozi blato, temveč je stopil trdno, da je brizgnilo na vse strani. To je mož, to je grča . . . to je živina!“

Kolikor bolj se je bližal svetemu kraju, kamor se je bil napotil, toliko bolj hudo in tesno mu je bilo kraj srca.

„Ali so še vredne te moje oči, da te vidijo, zvezda moja? Ali so še vredne moje roke, da se iztegnejo proti tebi? Ali ni že preveč oskrunil dvom to mojo ubogo, od trpljenja trudno dušo, da bi se povzdignila k tebi?“

Od večernega neba se je spustila senca na sive, neprijazne predmestne hiše. Globoko je klonil Štefan glavo, klonil je suhi život.

„Od mene, sovražnik moj! Še je luč v meni, še je hrepenenje v mojem srcu, ni še utonilo v dvomu!“

Hitel je dalje z omahujočimi koraki in je prišel do nizke temne hiše prav na koncu puste ulice. V pritličju je bila krčma; en sam človek, suh, bradat in čemeran je sedel za mizo in je pil žganje. Tudi Štefan si je naročil žganja. Zdelo se mu je, da se edini gost ozira nanj postrani in zlohотно, kakor da mu napol skriva, napol namiguje nelepo novico. Pogledal ga je natanko in ga je spoznal.

„Kaj niste Damjan . . . tisti Damjan . . .“

„Ki je kopal jamo za tvojo mater . . . tisti Damjan!“

Štefan se je ozrl v stran in je molčal; čutil je, kako mu je polagoma segal mraz v lice, v život, v srce.

„Dolgo te nisem videl, pa sem te koj spoznal po tem jetičnem obrazu in po teh nemirnih očeh . . . Grob smo prekopali.“

„Kateri grob?“ se je prestrašil Štefan.

„Tvoje matere grob. Lani smo ga prekopali. Nihče se ni zmenil zanj, le jaz sem se spomnil, čegav da je . . . Ti si strašno jokal ob pogrebu!“

Čemerni gost se je nasmehnil, Štefan pa je povесil glavo.

„Poznam tiste, ki veliko jokajo in veliko govore . . . plitki so v srcu in šibki v kolenih!“

Grobar je izpraznil drobno čašico, s pestjo si je obrisal brke, nato je rekel:

„Mislim, da si jo poznal . . . tudi zaljubljen si bil vanjo, mislim . . .“

„V koga zaljubljen?“

„V tisto malo tam gori!“ je pokazal grobar s prstom proti stropu. „Jutri bom imel posla zaradi nje!“

Štefan je strmel nanj s topo vprašujočimi očmi.

„Kako . . . posla?“

Grobar se mu je vdružil nasmehnil ter mu je pomežiknil preko mize.

„Svoj posel!“

Štefan je vstal tako počasi in trudoma, kakor da se mu je bilo zvalilo težko breme na pleča.

„Še pred tremi dnevi . . . še pred tremi dnevi je bila pri meni . . .“

Grobar se je zamislil.

„Pravijo, da ni spominov! . . . Pred tremi dnevi te je klicala po imenu, nato ni govorila več besede . . .“

S težkimi nogami je stopal Štefan po stopnjicah. Iznad stopnjic je slišal šepetajoče glasove in pritajene korake. Nastežaj so se odprle duri pred njim, zabliščale so se nemirne luči, v obraz mu je udaril mrtvaški vzduh.

„Dana! Dana! Odpri oči, pozdravi me, blagoslovi me!“

Njen obraz je bil čistejši in belejši nego odeja in vzglavje. Mlad je bil, ves otroški, ali na čelu in na ustnih je ostala resna in žalostna poslednja misel. Globoko udrte so bile oči, na belih licih so ležale dolge črne trepalnice. Razpleteni

lasje so se vili po vzglavju, drobne roke so bile sklenjene na odeji, prsti so se oklepali bakrenega razpela.

Štefan se je zgrudil na kolena, sklonil se je do tal in je skril obraz v dlani.

„Dana, blagoslovi me!“

Na mrtvih ustnicah je molčala resna in žalostna poslednja misel . . .

Ko je stopil na ulico, je bila noč; na nebu ni bilo ne ene same zvezde.

„Pridi, senca z neba, nagni se k meni, sovražnik, prijatelj moj! Radovoljen pojdem s teboj, kakor boš vodil, kamor boš ukazal! Glej, moja zvezda je ugasnila . . . še komaj vem, da mi je kdaj svetila. Preslab sem bil, nevreden sem je bil . . . žalostna se je ozrla name, nevrednega, in je ugasnila . . . Pridi k meni, nagni se k meni!“ . . .

Ihteč in trepetajoč je hitel iz mesta na polje.

IV.

Pozno v noč so sedeli tovariši za mizo. Z modrimi in izkušenimi besedami so se branili spominu na mladost, ali spomin je bil zmirom čistejši in zmirom grenkejši.

„Njemu, temu siromaku, je bil dodeljen še najlepši delež!“ je vzdihnil učitelj. „Ostale so mu sanje, nam je življenje še sanje vzelo. Ostalo mu je trpljenje, mi smo preleni zanj. Ostalo mu je kesanje, nas bi bilo kesanja sram. Ostalo mu

je hrepenenje, mi smo ga slekli in zavrgli kakor staromodno suknjo. Pogovarja se z duhovi in strahovi, z zvezdami in sencami; mi, pusti in prazni, govorimo puste in prazne besede s pustimi in praznimi ljudmi, pa si lažemo, da živimo resno življenje ter opravljamo svoj resni posel. V njegovi norosti je gorkota, v nas pa je hlad in mir . . .“

„Njegov delež je kakor moj in tvoj in kakor vsakogar med nami!“ je rekel zdravnik. „Mi smo zagnili svoj spomin in svoje kesanje, svojo strahopetnost in svojo slabočo v spodobno meščansko suknjo, on pa se je našemil v pisane predpustne cunje. Nas bodo zagrebli s solzami, s petjem in morda celo s slovesnimi govori, njega bodo pokopali ponoči na samotnem kraju. V svojih srcih in v svojih grehah pa smo si bratje, razloček je le v obliki in obleki. Mi smo zatajili svojo mladost in jo zatajujemo z vsakim dihom, pa se tolažimo z resno besedo o resnem življenju; tudi on je zatajil svojo mladost, ali namesto da bi se tolažil, preliva solze ter si trka na prsi . . . Poznam tisto žensko, njegovo mladost in njegovo zvezdo. Mlado, lepo in jetično dekle je . . . Tudi mene so klicali k nji. Obetal ji je nekoč večno zvestobo in tako dalje . . . kakor smo vsi obetali; pa je šel in je pozabil nanjo. V njegovem srcu je tista grenka in skeleča misel, ki se časih oglasi v srcih nas vseh: vse bi bilo drugače, ako bi . . . Ako bi! Mi udušimo to misel

pod svojo spodobno suknjo, njemu pa je zadnje in edino bogastvo, zato jo razkazuje očitno vsemu svetu. Ako bi . . . to je refren vsakega diha, vsake ure, vsakega dne, je poslednja grenka misel življenja . . .“

„Kaj bo ta žalost na veke ostala?“ je vzkliknil profesor. „Kaj nikoli ne bo do konca izpeta ta žalostna pesem o izdani mladosti, o siloma udušenem hrepenenju, o zatajeni resnici; ta pesem o gnili udanosti, iz bojazljivosti rojeni, o modrosti, ki je plašč kesanja in sramu, o visokih besedah, ki zakrivajo nizke misli? Kaj jih ni in kaj nikoli ne bo celih ljudi, nerazcepljenih v leno, strahopetno in sito telo in v osramočeno, zatajeno, lačno dušo? Strašna bi bila ta misel!“ . . .

* * *

Štefan je hitel preko polja. Tam pod visokim nebom je bila noč svetlejša. V južnem spomladanskem vetru so se podili oblaki preko neba; časih se je za hip zasvetila zvezda in je v tistem hipu ugasnila. Na desno in na levo kraj široke ceste so se v noč razprostirale razorane njive, zastrmela je v nebo visoka črna jagned, prikazala se je gruča mladih hrastov ali tenkih brez, od daleč se je zaspano zasvetlikalo okno samotne hiše.

Kmalu je čutil v nogah in v vsem telesu težko utrujenost. Legel je kraj ceste v travo, da bi počival.

„Ne mudi se . . . ne bilo bi dobro, da bi stopil pred njo težko sopeč in nespočit . . . da bi s hropečim glasom odgovarjal za svojo mladost . . .“

Temnejši so bili oblaki, zmirom urnejši je bil njih beg, prerivali so se in prehitevali, spajali so se in razmikali . . . Strmel je vanje in je videl orjaške črne jezdece, ki so se podili od juga proti severu, nikoli ne postali, nič ne premišljevali, nič dvomili . . . od juga proti severu, naravnost proti cilju! Grive orjaških konj vihrajo od neba do zemlje, kopita se dotikajo gora in hribov, zamolklo odmevajo gore . . . Svetijo se od obzorja do obzorja plameneči biči jezdecev . . . vojska drvi dalje, brezštevila je, brezkončna, polna moči, poguma in samozvesti . . .

Ves osupel, kakor na tla potisnjen in premagan je strmel Štefan na to silno vojsko, vso kipečo od nebrzdane moči. Šumela in bučala je nad njim iz neskončnosti v neskončnost . . . nad njim slabotnim, strahopetnim, med krtinami tava-jočim.

V gorah je grmeč odmevala zmagoslavna pesem o prihodnosti. On pa je vstal ter je nastopil tisto pot, ki je pot njegova in vseh njegovih: v noč in pozabljenje.

